

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Porovnání právního postavení syna a otroka v římském právu

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Porovnání právního postavení otroka a syna v římském právu“ vypracovala samostatně, pouze s použitím uvedené literatury a pramenů.

V Plzni, březen 2019

Podpis

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování vedoucímu diplomové práce panu doc. JUDr. Miroslavu Černému, Ph.D. za odborné vedení, konzultace, cenné rady, připomínky a trpělivost při mém vypracovávání diplomové práce

Obsah

Úvod	1
2 . Přiblížení římské familiae.....	3
2 . 1 . Postavení pater familias jako osoby sui iuris.....	7
2 . 2 . Postavení osob alieni iuris	10
2 . 3 . Stručná zmínka o ostatních členech rodiny	12
3 . Vývoj postavení syna v římském právu	15
3 . 1 . Syn pod patria potestas	15
3 . 1 . 1 . Povinnosti syna vůči otci.....	16
3 . 2 . Možnosti syna vlastnit majetek	16
3 . 3 . „propuštění“ syna za života otce	20
4 . Postavení otroka	26
4 . 1 . Otrok jako objekt zvůle pána.....	28
4 . 2 . Právní jednání otroka.....	29
4 . 2 . 1 . odpovědnost z tohoto jednání	32
4 . 3 . Propuštění otroka z <i>domenica potestas</i>	33
4 . 3 . 1 . formální propuštění.....	35
4 . 3 . 2 . neformální propuštění.....	36
4 . 3 . 3 . povinnosti <i>libertina</i> k patronovi	37
5 . Srovnání v rovině majetkoprávní	40
6 . Právní důsledky v osobní rovině	47
6 . 1 . Syn jako subjekt sui iuris.....	47
6 . 2 . <i>Libertin</i> a jeho omezení na právech.....	48
6 . 2 . 1 . Postavení dětí propuštěnců	48
7 . Závěr.....	50

Úvod

Na počátku dějin svoboda nebyla brána s takovou samozřejmostí, s jakou na ni shlížíme dnes. Společnost mnohdy byla polarizována na chudé a bohaté, na osoby, jimž sloužilo právo a ty, kterým bylo souzeno žít v jejich stínu. Princip rovnosti, který je v současnosti takřka základním kamenem pro společnost, byl jen vroucným přáním utlačovaných a po právní stránce skoro nedosažitelným institutem.

Společnost časů minulých se vyznačovala touto nerovností personální, a to nejenom z pozice existence institutu otroctví, ale taktéž potřebou odlišit statusově ty, které lze označovat za svobodné. Antický Řím lze pokládat za kolébkou práva a civilizace na evropském poli, ale nejenom právním, taktéž i kulturním. Mnoho mocností vychází ze stejných základů, které nám, jako společnosti, byly dány a prolínají se v jisté podobnosti.

Již Seneca, jakožto římský filosof, zastával ideje, které nabádaly k lepšímu zacházení s otroky. Nezastával názor, že je třeba otroctví zrušit, protože z pohledu římské společnosti, hovoříme-li o svobodě, máme na mysli zejména tu mezi sobě rovnými, mezi římskými občany. A přesto soudobá společnost byla vnitřně diferenciována z pohledu postavení, které zastávala ať už tváří tvář státu, ale stejně tak i mezi nejužší formou existence, a to svazky v rodinách.

Fascinace římskou právní historií mne dovedla k porovnání z dnešního pohledu zcela neporovnatelných rolí zaujímaných ve společnosti, které v antickém Římě můžeme nalézt. Ačkoli se jedná o pozici syna v římské *familiae*, jakožto osoby, která se rodí s předpokladem nabytí plné právní subjektivity a nabytí pozice svobody, oné rovnosti mezi svobodnými občany římskými, je zde kladena na roveň věci, otroku, který nepojímal většího významu, než kterého se těšilo tažné zvíře. I výrokem římských právníků lze doložit tvrzení, že otrok byl pouhým objektem práv: „*Servi pro nullis habentur.*“¹

¹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 59-60. ISBN 80-7179-031-1

Má-li otec nad dětmi moc tak velkou, že rozhoduje o jejich životě a smrti, jak se pak liší tito potomci od postavení otroků? Za jakým účelem bylo otrokům vkládáno *peculium* do péče a jak se lišilo v případě, bylo-li ukládáno synům? Byl syn výlučně podřízen moci otcově? Tyto a mnohé další otázky byly vodítkem k celkové koncepci této práce. Cílem je tedy podat ucelenější pohled na pouhý výsek a specifikaci výše zmíněných pojmů z římského práva.

Jemné nuance, ale i zásadnější změny, ke kterým ve vývoji těchto právních institutů dochází, se snaží být v této práci reflektovány. Jedná se ale o pouhý nástin ze zákonných úprav, které v průběhu existence antického Říma mnohdy prošly výraznými změnami.

2. Přiblížení římské *familiae*

Status familiae nám vymezuje, jaké postavení jednotlivé osoby pojmají v rodinném společenství. Je jedním ze tří statusů, které nám v římském právu zakládají právní subjektivitu. Rozlišujeme zde osoby *sui iuris* s plnou právní subjektivitou a osoby *alieni iuris*², doslovným překladem osoby cizího práva či osoby cizímu právu podřízené. Za osobu *sui iuris* označujeme otce rodiny, ale rozumíme tím osobu tzv. svého práva. Této osobě jsou ostatní členové v rodině podřízeni. Podřízené osoby, *alieni iuris*, jsou zpravidla manželka a děti, zde se jedná o osoby narozené ve svobodném postavení, ale na otci závislé³.

V římské rodině rozlišujeme dva typy příbuzenství, a to agnátské a kognátské. *Agnatio* je ryze právní forma příbuzenství. Ve starém Římě byla tato forma agnátského příbuzenství upřednostňována před pokrevním příbuzenstvím. Jedná se o právní fikci, která má uměle nahradit skutečné příbuzenství v rodině. Tato forma byla využívána především za účelem dědictví, až v justiniánské době se od této formy upouští a do popředí se dostává příbuzenství kognátské⁴.

Pokrevní příbuzenství je forma příbuzenství označovaná jako *cognatio*. Pro kognátské příbuzenství je důležitým znakem společná krev. Tento pojem lze vnitřně diferenciovat na linii přímou a linii pobočnou⁵. V prvním případě lze hovořit o situaci, kdy jedna osoba pochází bezprostředně od druhé, jedná se o děti dětí a rodiče rodičů atd. V linii pobočné se jedná o osoby příbuzné, které mají jednoho společného předka, tj. sourozenci, strýcové a tety. Na sklonku republiky

² HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 33. ISBN 978-80-7380-471-8.

³ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 58-59. ISBN 80-7179-031-1.

⁴ MELVILLE, R. D. A manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations. Edinburgh: W. Green & son, limited, 1915, s. 121-123., dostupné z: <https://archive.org/details/manualofprincipi00melvuoft>

⁵ BERNARD MAINAR, Rafael. *Derecho romano: curso de derecho privado romano*. Caracas: Universidad Católica Andrés Bello, 2001. s. 523. ISBN 9802442860.

se k tomuto příbuzenství začíná římské právo více přiklánět a reflektovat zájmy pokrevních příbuzných⁶.

Status familiae je ryze právnickým termínem, za klasické éry Říma tak nelze označit rodinu, jako takovou, v podobě, tak jak ji můžeme vnímat dnes. Primárně pak byla vnímána jako jednotka, která označovala *pater familias* a na něm závislé otroky, nikoliv však otce rodiny ve vztahu k jeho dětem a ženě. Výraz *pater familias* nesla osoba, které byla vyjádřena míra respektu jakožto otrockého pána. V pozdější době tento termín nabývá též podoby krutovlády, kterou uplatňoval otec nad svými příbuznými. Jako pozitivní odraz této otcovské osoby pak lze prezentovat ochranu členů jeho rodiny. Po stránce společenské, v neprávních pramenech, je otec jakožto hlava rodiny označován prostě jako rodič (*parens* či *pater*)⁷.

Dalším podstatným pojmem, který je nutno zmínit, je *persona*. Římská představa o osobě je odlišná od pojetí jednotlivce, který byl nadán právní způsobilostí. V širším smyslu slova se pod tímto termínem ukrývá role jedince, kterou zastával ve společnosti, ale zároveň lze tento termín obsahově vztáhnout i na lidskou bytost jako takovou. Tím lze vysvětlit, že pod slovem *persona* lze najít nejen právně způsobilého jedince, ale i otroka, který není právní způsobilostí nadán a z pohledu římského práva je považován za věc⁸. Jedním z podstatných institucí římského práva bylo římské *civitas*, to můžeme rozdělit na plnoprávné a neplnoprávné⁹. Vymezení římského občanství pokládáme jako základní kámen pro instituty, jimiž se dále budeme zabývat.

⁶ BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd.1.). Praha: Academia, 1994, s. 104-105. ISBN 80-200-0243-X

⁷ SALLER, Richard P. "Pater Familias, Mater Familias, and the Gendered Semantics of the Roman Household." *Classical Philology*, vol. 94 (2), 1999, s. 182-197.dostupné z: JSTOR, www.jstor.org/stable/270558.

⁸ DOMINGO, OSLE, Rafael. The Family in Ancient Roman Law. *SSRN Electronic Journal* [online]. 2017, leden 2017, 2 -5 [cit. 2019-03-08]. DOI: 10.2139/ssrn.2955100. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/317999401_The_Family_in_Ancient_Roman_Law

⁹ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Dějiny psané Římem*. Páté. Praha: Garamond, 2015, s. 112-114. ISBN 978-80-7407-287-1.

Civitas je instituce, která měla rozhodující vliv na postavení člověka v římské společnosti. Zaručovala především osobní svobodu. Občanství bylo vnímáno tehdejší soudobým světem, a to nejenom Římany, jako privilegium. Práva, která se k občanství vázala, ale nebyla stejná. Odrážela se zde vnitřní diferenciací římské společnosti, a to jak z třídního, tak politického pohledu¹⁰.

Plnoprávným občanům byla přiznána nejenom práva soukromá, ale i politická. V soukromoprávní rovině tak římstí občané mohli uzavírat sňatky s jinými římskými občany, později latiny¹¹ a cizinci. Děti byly v pravomoci otce a nabývaly tak římského občanství¹².

S občanstvím též úzce souvisí termín právní subjektivity, kterou lze označit latinským výrazem *caput*. Změny, ke kterým dochází, a to z pohledu osob k horšímu, lze rozdělit do třech stupňů. V prvním a zároveň nejcitelnějším případě hovoříme o *capitis deminutio maxima*, která je vnímána jako právní smrt. Dochází k ní za situace, kdy je římský občan zajat nepřátelským vojskem¹³. Na základě fikce, která se pojí k *lex Cornelia*, tento zákon pamatuje na situaci, kdy svobodný římský občan upadne do válečného zajetí. Takový občan je z pohledu římského práva nazírán, jako by byl mrtvý¹⁴. Platila zásada, že byl-li zajat na římské půdě, za zajatce se nepovažoval, a to až do okamžiku, kdy tuto půdu opustil. Tento důsledek právní smrti měl zamezit zneužití vidiny jmění, kterým zajatý dříve oplýval, a hrozilo, že bude předmětem výkupného. Okamžikem smrti totiž ztrácel

¹⁰ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Dějiny psané Římem*. Páté. Praha: Garamond, 2015, s. 112-114. ISBN 978-80-7407-287-1.

¹¹ *Latinus* – označuje obyvatele lacia, což je území okolo Říma, ale není římským občanem.

¹² Inst. 55-56. GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 53-55. ISBN 978-80-7407-287-1.

¹³ ANDERSON, Craig. "THE LAW OF PERSONS." In *Roman Law Essentials*, 23-34. Edinburgh University Press, 2009. <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1g0b5tw.8>

¹⁴ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 39. ISBN 978-80-7380-471-8.

veškerá majetková a rodinná práva. Pokud se mu po čase podařilo vrátit do vlasti, jeho právní postavení se obnovilo s jedinou výjimkou a ta se týkala jeho ženy¹⁵.

Druhým ponižujícím stupněm, který zasahoval do právní subjektivity, je *capitis deminutio media*. Ten se pojil se ztrátou římského občanství na základě dobrovolného rozhodnutí osoby. Jedná se o situaci, kdy osoba přejde do cizí či nově vznikající latinské obce. Římské právo pak na tyto osoby nazíralo jako na cizince (*peregrin*). Zanechali-li po sobě potomky, stávali se tímto automaticky osobami *sui iuris*¹⁶. Poslední ze změn, ke které dochází, je *capitis deminutio minima*. Tato změna je jednou z nejméně citelných, která může postihnout omezení právní subjektivity. Jedná se o ztrátu dosavadní pozice v rodině. Příkladem lze uvést institut *adrogatia* či adopce, které sledují povětšinou zvýhodnění syna. Konkrétně u osvojení formou arogace je možné do rodiny přijmout osobu *sui iuris* i s jejími potomky¹⁷.

Římský občan též mohl utrpět na své cti, což vedlo k jisté nezpůsobilosti právní, zákonem stanovené jako *infamia*. Již zákon dvanácti desek pamatuje na případ, kdy docházelo, k infamii. Jednalo se o situaci, kdy docházelo k slavnostnímu jednání mancipace, kde byla vyžadována přítomnost svědků. Odmítl-li následně takovýto svědek podat o provedené mancipaci svědectví, byl trestán na cti. Faktický dopad tohoto trestu spočíval ve ztrátě schopnosti vystupovat jako svědek a stejně tak nemohl podstupovat akty, které svědky vyžadovaly. Stal se *intestabilis*, což mimo jiné vedlo k tomu, že nemohl sám pořizovat vlastní vůli. Pořízení testamentu nebylo beze svědků možné. V pozdější době tento institut bezectnosti prošel notnými změnami a rozlišuje zde *infamii*

¹⁵ WICKHAM, Jason Paul. The Enslavement of War Captives by the Romans to 146 BC. University of Liverpool, 2014. Disertace. University of Liverpool. Vedoucí práce Adam Colin, Oliver Graham.

¹⁶ BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Právnícké učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). s. 85-88. ISBN 978-80-7380-256-1.

¹⁷ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 148. ISBN 80-7179-031-1.

dvojího druhu, a to *infamia mediata*, překladem zprostředkovaná, a *infamia inmediata*, jako bezectnost bezprostřední.

Infamia inmediata byla spojena s jednáním nezákonným či nečestným jakožto přímý důsledek z tohoto jednání. Týkalo se to činů dvojího manželství a dvojího zasnoubení, ale i vdovy, která porušila povinnost držet smutek po dobu jednoho roku a provdala se. Z druhé strany se též týkala některých povolání, nejtypičtěji pak prostituce a gladiátorství.

Infamia mediata byla svázána s těmi, kteří byli odsouzeni v některých trestních věcech. Jednalo se o nečestná jednání, příkladem jsou krádeže, loupeže a situace, kdy byla hrubě porušena důvěra, klasicky pak o porušení důvěry při poručenství či smlouvách příkazních¹⁸.

Omezení na právech svobodných občanů můžeme taktéž spatřovat v rozličném náboženském vyznání. Zejména od konce 4. stol po Kr. byly tyto rozdíly víc než patrné. V období křesťanských císařů se postupem času prosazovala zásada, že plné právní způsobilosti mohli pojmát jen pravověrní křesťané. Ostatním byla občanská práva do značné míry upírána a jejich právní způsobilost znatelně omezena. Řadíme zde heretiky, odpadlíky vyznávající staré bohy, pohany a Židy. Tito všichni byli vyloučeni z výkonu veřejných úradů. Heretikům též byla upírána právní způsobilosti k nabytí dědictví, pohané nesměli vlastnit křesťanského otroka a Židům bylo zakázáno uzavírat manželství s křesťany¹⁹.

2. 1. Postavení *pater familias* jako osoby *sui iuris*

Otec zaujímal uvnitř rodiny nejvyšší postavení, jeho moci byli podřízeni ostatní členové v rodinném společenství. Po právní stránce můžeme říci, že byl osobou zcela samostatnou a nikomu neodpovědnou. Otec zde ale nevystupuje

¹⁸ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 78. ISBN 80-7179-031-1.

¹⁹ BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. *Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí*. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Právnícké učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 98-99. ISBN 978-80-7380-256-1.

pouze v postavení nadřízenosti vůči ostatním členům v rodině, ale jeho moc dopadá i na veškerý majetek, který náležel do vlastnictví této rodiny. Výlučným a jediným vlastníkem majetku se tedy vždy stával otec²⁰. Jako základní právní definici pojmu *Pater familias* lze označit jedince, který byl osobou *sui iuris*, tedy osobou svého práva. Jedná se též o osobu, která nebyla podřízena jiné otcovské moci a lze ji vnímat jako osobu, v jejichž rukou se soustředila veškerá moc uvnitř *familiae*²¹. Otcovská moc se skládala z několika rovin moci, kterými *pater familias* disponoval. Mezi ně řadíme moc zvanou *patria potestas*, kterou vykonával nad podřízenými osobami v rodině a která dopadala zejména na jeho potomky. Moc, kterou soustředil nad svou ženou, byla označovaná jako *manus*. V neposlední řadě disponoval mocí zvanou *domenica potestas*, která se dala přeložit jako moc panská. Nejednalo se zde pouze o moc, kterou *pater familias* uplatňoval nad otrockým služebnictvem, ale nad veškerým majetkem, který spadl do majetku celé *familiae*.²²

V extrémní formě tak lze říci, že otec měl nad podřízenými osobami v rodině moc, kterou lze označit jako *ius vitae necisque*²³. V pozdějším období se tato krajní forma *patria potestas* oslabovala natolik, až se stala obsolentní²⁴. V patriarchální době sice otec rodiny měl nad podřízenými osobami neomezenou moc, ale přesto mu mrav ukládal, aby se poradil s ostatními členy rodiny, hodlal-li své dítě potrestat. Tato domácí porada byla nazývána jako *iudicium domesticum*, neboli domácí soud. Na svévolné kruté trestání ze strany otce vůči jemu podřízeným osobám se začalo nahlížet negativně až v pozdějších dobách za

²⁰ GARDNER, Jane F. *Family and familia in Roman law and life*. New York: Oxford University Press, 1998. s. 2-3. ISBN 0198152175.

²¹ SALLER, Richard P. "Pater Familias, Mater Familias, and the Gendered Semantics of the Roman Household." *Classical Philology*, vol. 94, no. 2, 1999, p. 182–197. JSTOR, www.jstor.org/stable/270558.

²² SALLER, Richard P. "Pater Familias, Mater Familias, and the Gendered Semantics of the Roman Household." *Classical Philology*, vol. 94 (2), 1999, s. 182-197. Dostupné z: JSTOR, www.jstor.org/stable/270558.

²³ *ius vitae necisque* – právo nad životem a smrtí

²⁴ ARJAVA, A. (1998). Paternal Power in Late Antiquity. *The Journal of Roman Studies*, 88, 147-165. DOI:10.2307/300809

císařství s potřebou jej omezit. Za vlády Konstantina tato úprava došla vrcholu. Zákon tak označoval termínem *parricidium* usmrcení dítěte z rukou otce, což bylo výsledkem jeho nelidského trestání v rodině²⁵.

Patria potestas je v římském právu často charakterizována jako moc nad životem a smrtí jí podřízených osob. Některé studie se přiklánějí k tvrzení, že se jedná pouze o moc, která byla vykonávána otcem nad jeho rodinou²⁶. Nejednalo se zde však pouze o tento úzký model rodiny, tak jak jej známe dnes, ale je zde nutno podřadit i rodinu v širším slova smyslu, a to v podobě rodiny našich dětí a jejich potomků. Pro vznik *patria potestas* bylo základním předpokladem uzavření manželského svazku, z něhož pocházeli legitimní potomci²⁷.

Patria potestas v právním, ale i ekonomickém smyslu lze chápat jako vymezení rodiny. V tomto širším měřítku nehovoříme pouze o vztahu nadřízenosti a podřízenosti uvnitř rodiny, ale i o vlastnictví a majetku v rodině²⁸. Konkrétně možnosti udělení peculia podřízenému synovi a stejně tak i možnosti, kdy syn mohl dosáhnout emancipace. Tato možnost je provázána se vznikem zákona dvanácti desek, kde byl zanesen trojí prodej syna a následné remanicpace do původní rodiny a propuštění z otcovské moci. Tento institut sloužil jako opatření proti zneužívání syna jako nástroje, který byl zneužíván v podobě další pracovní síly²⁹.

²⁵ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 143. ISBN 80-7179-031-1.

²⁶ VIAL – DUMAS, Manuel. Parents, children and law: Patria Potestas and Emancipation in Christian Mediterranean during Late Antiquity and Early Middle Ages. *Journal of Family History*. 2014, 2014(39.no.4), 32. DOI: 10.1177/0363199014554862.

²⁷ LONG, George. Patria Potestas. SMITH, William. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 873-875. ISBN 10: 110806079X.

²⁸ VIAL – DUMAS, Manuel. Parents, children and law: Patria Potestas and Emancipation in Christian Mediterranean during Late Antiquity and Early Middle Ages. *Journal of Family History*. 2014, 2014(39.no.4), s. 2. DOI: 10.1177/0363199014554862.

²⁹ WATSON, A., & Finkelman, P. (2001). ROMAN LAW: PATRIA POTESTAS. In *Society And Legal Change* 2Nd Ed (p. 23-30). Temple University Press. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/j.ctt14bszw6.9>

2.2. Postavení osob *alieni iuris*

Jedná se o všechny osoby, které náleží pod *patria potestas* a jsou mu podřízeny. Odděleně lze říci, že jsou to osoby nesvéprávné, které podléhají výlučné autoritě *pater familias*, Doslovným překladem jakožto osoby cizího práva³⁰.

Manus byla moc vykonávaná nad manželkou. Manželka, nad níž byla tato moc vykonávána, byla uvnitř rodiny v obdobném postavení, které připadalo na dceru. Nedisponovala vlastním majetkem ani právní subjektivitou. V pozdější době, zhruba ke konci 4. stol. př. Kr., již manželka nevstupovala pod tuto moc a manželský svazek tak nabyl podoby *mantrimonium sine manu*³¹. Celkový dopad této formy uzavření sňatku měl pro ni výhody v podobě osobní svobody, která jí byla zachována, a majetku, který mohla vlastnit. Věno, které dříve připadlo do výhradního vlastnictví jejího manžela, teď nabylo podoby jejího jmění³².

Potomci v římské *familiae* byli v postavení, které se velmi podobalo postavení otroků. Římskými právníky byli synové a dcery označováni jako *loco servorum*. Neměli tedy právo vlastnit žádný majetek a vše, co nabyli, tak připadlo do vlastnictví jejich otce. Otec nad nimi uplatňoval moc *patria potestas*³³. Přístup otce k synovi a dceři se diametrálně lišil, šlo-li o výchovu. U syna bylo dbáno na vzdělání velmi pečlivě, a to nejenom v písemném projevu, ovšem u dcery se mnohdy naprosto ignorovaly a ani nevyžadovaly tyto schopnosti. Mladé dívky z ctnostných římských *familiae* byly pobízeny k účastem na společenských událostech, dbaly čilé konverzace a utvářely si významná přátelství³⁴. Na dívky

³⁰BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd.1.). Praha: Academia, 1994, s. 82. ISBN 80-200-0243-X

³¹ *Matrimonium sine manu* – doslovně: *matrimonium sine manu conventione*, jedná se o manželství volné, tzn., že žena se nenacházela v moci svého manžela a její rodinné svazky s původní rodinou nebyly zpřetrhány.

³²BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd.1.). Praha: Academia, 1994, s. 45-46. ISBN 80-200-0243-X.

³³KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 58-59. ISBN 80-7179-031-1.

³⁴DASEN, Véronique a Thomas SPATH. *Children, Memory and Family identity in Roman Culture*. Oxford: Oxford university press, 2010, s. 150-155 ISBN 978-0-19-958257-0.

otcovská moc měla ne vždy pozitivní dopad. Jednalo se zejména o fakt, že byly plně podřízeny rozhodnutí *pater familias*, jednalo-li se o jejich sňatku. Záviselo pouze na otci, zda k sňatku svolí, mnohdy byl otec právě ten, který vybíral své dceři ženicha³⁵.

Dívky byly provdány povětšinou mnohem dříve, než stačily dosáhnout pozdní puberty. Jejich bratři vstupovali do svazku ve většině případů mnohem později, tento věkový rozdíl činil i 10 let a více. Syn, jakožto osoba, která má vidinu nabytí plné právní svéprávnosti, upřednostňoval vstup do manželství v době, kdy již může založit vlastní *familiae*, tedy po své emancipaci³⁶. Z pramenů nelze přesně dovodit věk, kdy muži vstupovali do manželství. Zpravidla zde hrálo roli mnoho rozličných důvodů. Nejenom postavení muže v rodině v roli podřízeného syna, ale i z demografického pohledu provincie a její ekonomické vyspělosti. Věk, který je po mnoho uváděn, se pohybuje okolo 35 roku života, kdy muži vstupovali do manželského svazku³⁷.

Syn nedisponoval ani rodinnými právy, což mělo dopad na situaci, když se chtěl oženit a založit vlastní rodinu. Pokud nebyl osvobozen od moci svého otce, tak se jeho manželka a děti dostali do moci jejich tchána a dědečka v jedné osobě. Rodina tak nabývala podoby rodinného klanu, kde byly osoby jí podřízené v postavení dcer a synů vůči *pater familias*³⁸.

Affinitas neboli švagrovství, jednalo se o umělé příbuzenství, které bylo založeno sňatkem. Tento typ příbuzenství vznikal mezi manželem a rodinou druhého manžela. Vztah byl podmíněn trváním manželství, zaniknulo-li toto manželství, švagrovství zanikalo s ním. Švagrovství ale nezavazovalo příbuzné

³⁵ CANTARELLA, Eva. "Fathers and Sons in Rome." *The Classical World* 96(3), 2003, 281-298. doi:10.2307/4352762.

³⁶ MUSTAKALLIO, Katariina a Jussi HANSKA. *Agents and objects: children in pre-modern Europe*. Roma: Institutum Romanum Finlandiae, 2015, s. 98-105, ISBN 9788871406909.

³⁷ SALLER, Richard P. "Men's Age at Marriage and Its Consequences in the Roman Family." *Classical Philology*, vol. 82(1), 1987, s. 21-34., dostupné z: JSTOR, www.jstor.org/stable/270024.

³⁸ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 58-59. ISBN 80-7179-031-1.

manželů z jedné strany k příbuzným ze strany druhé. Šlo zde pouze o příbuzenský vztah, který zavazoval jednoho manžela a příbuzné manžela druhého³⁹.

2. 3. Stručná zmínka o ostatních členech rodiny

Mezi další mnohdy jen zdánlivé členy rodiny, které v této práci nelze opomenout, lze řadit i nemanželské děti. Latinský termín pro takové děti zněl „*spurii*“.

Za situace, kdy pán domu najde zalíbení ve svých otrockých služebnících a udržuje s nimi po delší dobu poměr, je možné, že nadejde čas, kdy i z tohoto nelegitimizovaného svazku vzejdou potomci. Tito potomci náležejí do majetku svého pána, v doslovném podání lze říci, že se jedná o děti, které nezaujímají většího postavení než domácí zvířectvo. Od těch se pak liší nadáním řeči, ale na jejich postavení to nic nemění. Pán domu, který má takovéto levobočky, je postaven před volbu, kdy se k nim může legálně přihlásit prostřednictvím adopce do vlastní rodiny, ale stejně tak jimi opovrhout a trpět je pouze jako součást majetku *familiae*⁴⁰.

Adopce těchto nelegitimních potomků do rodiny pána domu nebyla samozřejmě věc. Naopak se jednalo o právní jednání, které není v římském právu chtěné. Nedá se říci, že se jedná o situaci nemožnou, ale po stránce realizace dosti obtížnou. Adopce podle soudobých římských právníků byla v těchto případech zakázána, proto aby k ní mohlo dojít, bylo vyžadováno předešlé manumise. Propuštěním manumisí bylo zaručeno svobodné postavení těchto potomků a teprve posléze jim byla umožněna právní cesta adopce do rodiny svého otce⁴¹.

³⁹ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 39. ISBN 978-80-7380-471-8.

⁴⁰ VEYNE, Paul (ed.). A history of private life I: From pagan Rome to Byzantium. 1987. Cambridge (MA) & London: The Belknap Press of Harvard University Press, s.51-55; ISBN 0-674-39975-7.

⁴¹ VEYNE, Paul (ed.). A history of private life I: From pagan Rome to Byzantium. 1987. Cambridge (MA) & London: The Belknap Press of Harvard University Press, s.71-79; ISBN 0-674-39975-7.

Přesto, že synonymem moci v římské rodině byl zcela bez pochyby *pater familias*, nelze v této kapitole opomenout ani matku - *Mater familias*. Z pohledu jejího manžela záleželo na tom, jakým způsobem došlo k sňatku. Římské právo rozeznávalo dva druhy sňatků – *Matrimonium cum in conventione* a sňatek *Matrimonium sine in manum conventione*.

V prvním případě došlo k tomu, že manželka přešla do „majetkové sféry manžela“. Stala se tedy stejně jako syn osobou *alieni iuris*. *Pater familias* ji mohl stejně jako syna trestat. Ke svým vlastním dětem měla postavení sestry – byla v pozici *loco sororis*. Analogické postavení se synem měla i co se týče roviny majetkoprávní – cokoliv, co za trvání manželství získala, stalo se automaticky vlastnictvím *pater familiae*. Společně se synem byla taktéž v první třídě dědiců v případě úmrtí *pater familiae*. Zesnulý manžel ji taktéž mohl ve své poslední vůli ustanovit opatrovníka. Ale je logické, že přesto, že žena byla na roveň postavená vlastním dětem, v praxi na ni přeci jen *pater familias* obyčejně brával větší ohledy než na své potomky. Sňatky byly tímto způsobem uzavírány zejména v počátcích římských dějin, již za republiky těchto svazků ubývalo a v době císařství byly již zcela ojedinělé.

Druhým druhem manželství je *Matrimonium sine in manum conventione*. Jak již latinský název napovídá, bude se jednat o druh svazku, ve kterém nebude sňatkem přecházet *patria potestas* z otce na manžela. Oba manželé si zachovali jejich práva a povinnosti. Pokud ještě žil nevěstin otec, byla stále osobou *alieni iuris* pod jeho *patria potestas*. Z toho vyplývá, že v krajním případě mohl využít veškerých právních prostředků proti manželovi své dcery, pokud nějakým způsobem narušoval jeho *potestas* stejně jako proti komukoliv jinému. Pokud ale byl již po smrti, byla osobou *sui iuris* stejně jako její manžel⁴².

U žen ale tento status *sui iuris* vyžadoval ochranu v podobě tutely, a to *tutely mulierum*. Ve skutečnosti je pak žena brána jako persona, která se nemůže zavázat k určitým právním jednáním, vyžaduje se přítomnosti jejího poručníka.

⁴²KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 132-140. ISBN 80-7179-031-1.

Příkladem lze uvést tyto jednání: *mancipatio*, *manumissio*, zřízení věna a zřízení testamentu. Římská společnost neakceptovala ženu jakožto osobu rovnocennou muži. Nahlížela na ni jako na člověka lehkovážného ducha. Není schopna zařizovat věci se spořádaností hodnou muže a zařizovat věci tak, aby byly ku prospěchu jejímu. Již zákon dvanácti desek v této věci hovoří jasně, a to ocitne-li se žena kdy bez ochrany jako osoba, která není podřízena manželů či otci, je nutno stanovit pro ni poručníka. Tento poručník jí schvaloval každé závažnější právní jednání, kterého chtěla být účastna. Mnohdy jí poskytoval i svou osobní účast u těchto jednání.

V pozdějším římském vývoji se tento institut ochrany nad ženou velmi oslabuje. Zůstavitel mohl stanovovat možnost svobodné volby tutora jakožto *tutoris optio*. Žena, která zde zůstala po zůstaviteli v postavení *persona sui iuris*, tak mohla sama volit toho, jenž jí bude ochranou a dozorem⁴³.

⁴³ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 188-195. ISBN 978-80-7357-616-5.

3. Vývoj postavení syna v římském právu

Od počátku starověkého Říma lze pohlížet na institut syna uvnitř *familiae* jako na nesvobodného. *Lex XII tabularum* neboli zákon dvanácti desek hovoří o opatření proti zneužívání svého syna jako otroka k placeným pracím. Doslovně pak uvádí toto: „Prodal-li otec třikráte syna, budiž syn od moci otce osvobozen.“⁴⁴ Absolutní moc, kterou v tomto období otec nad svými potomky užíval, někteří autoři připodobňují ke krvavým hrám. Okamžik smrti otce rodinného klanu je pro jeho potomky znamením, kdy končí stav otroctví, v němž se doposud nacházeli⁴⁵.

Z druhého pohledu lze na vztah mezi otcem a synem pohlížet v přirozené podobě. Tento vztah lze vystihnout latinským termínem *pietas*, což lze přeložit jako zbožnou úctu, kterou syn choval vůči otci. V jejich vztahu nechyběla rovina morální. Příkladem je možno uvést situaci, kdy syn, který poruší rodinná pravidla či příkaz otce, je ušetřen veřejného ponížení. Ponížení v podobě bičování před zraky ostatních svobodných římských občanů. Tato forma trestu byla v takovýchto případech hojně užívána proti otrokům, kteří neuposlechli příkazu svého pána⁴⁶.

3. 1. Syn pod *patria potestas*

Ulpianus označuje za syna toho, kdo se narodí v manželství muže a ženy⁴⁷.

Syn, který byl v otcovské moci, nesl označení *filius familias* jakožto osoba podřízená otcovské moci a to v postavení *personae alieni iuris*. Narodil se sice se statusem svobodného římského občana, ale v podřízené pozici vůči otci. Jeho

⁴⁴Inst. 132. GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 76-77. ISBN 978-80-7407-287-1.

⁴⁵CANTARELLA, Eva. "Fathers and Sons in Rome." *The Classical World* 96(3), 2003, 281-298. doi: 10.2307/4352762.

⁴⁶CANTARELLA, Eva. "Fathers and Sons in Rome." *The Classical World* 96(3), 2003, 281-298. doi:10.2307/4352762.

⁴⁷*Digesta neboli, Pandekty: svazek I, kniha I-XV, vybrané části = Digesta, seu, Pandectae: tomus I, liber I-XV, fragmenta selecta*. Přeložil Peter BLAHO, přeložil Jarmila BARTOŠÍKOVÁ, přeložil Michal SKŘEJPEK, přeložil Jakub ŽYTEK. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. *Fontes iuris romani*. s. 171. ISBN 978-80-246-3063-2.

práva byla značně omezená, a to zejména v majetkoprávní oblasti. Byl způsobilý k tomu uzavřít manželství, ale pouze s výslovným souhlasem svého otce. Moc nad jeho manželkou a jeho dětmi vykonával *pater familias*.

Z počátku byl právně nezpůsobilý k tomu, aby vlastnil majetek. Vše, čeho za tuto dobu nabyl, připadalo do otcovské moci. V pozdější době okolo 5. stol. př. Kr. se mu v této oblasti otevírají nové možnosti. Otec mu mnohdy vyhradil určitou část majetku, s kterou mohl hospodařit a nakládat po své vůli⁴⁸.

3.1.1. Povinnosti syna vůči otci

Syn měl v rodině zvláštní postavení oproti ostatním osobám *alieni iuris*. Byl právně způsobilým uzavírat smlouvy, a to i bez přivolení otce. Za takovýto smluvní závazek pak mohl být plně zodpovědným a po právu platně žalovaným⁴⁹.

Postavení syna se v období hospodářského rozvoje rozšiřuje o možnost obstarávat majetek. Jeho postavení se po právní stránce nemění, je nezpůsobilým vlastnit majetek, může s ním však dále nakládat. Právní kroky, které takto učiní, ale i nadále podléhají kontrole a schválení ze strany *pater familias*⁵⁰.

3.2. Možnosti syna vlastnit majetek

V období hospodářských změn, které byly zapříčiněny koncem punských válek a s rozvojem obchodu jako takového, vyplynula potřeba, aby i jednotlivý člen *familiae* disponoval s majetkem jako hospodář. V této pozici se mohl octnout nejenom *filius familiae*, ale i pověřený otrok. Po právní stránce se ale nic nezměnilo, *pater familias* byl i nadále výlučným vlastníkem veškerého majetku. *Familiae* byla vnitřně rozčleněna na menší ekonomické jednotky. Svěřený

⁴⁸ BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd.1.). Praha: Academia, 1994, s. 156. ISBN 80-200-0243-X.

⁴⁹ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 159. ISBN 978-80-7357-616-5.

⁵⁰ MELVILLE, R. D. A manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations. Edinburgh: W. Green & son, limited, 1915, s. 127., dostupné z: <https://archive.org/details/manualofprincipi00melvuoft>

majetek, neboli *peculium*, byl po faktické stránce ve vlastnictví osoby podřízené, ale po právní stránce byl výhradním vlastníkem *pater familias*⁵¹.

Peculium lze definovat jako majetek, jehož správu *pater familias* svěřil osobě *alieni iuris* ve své *patria potestas*. Tohoto institutu se dalo velmi dobře využít při správě majetku. Vzhledem k tomu, že *Pater familias* byl stále faktickým vlastníkem veškerého jmění, mohl osoby, kterým svěřil *peculium*, využívat jako přímé zástupce. Tento institut římské právo neznalo a tímto způsobem tedy docházelo k jistému suplování tohoto právního nástroje. Udělení *peculia* mohlo mít význam ryze praktický⁵². Pokud syn či otrok své *peculium* rozmnožil, v žádném případě nedocházelo k rozmnožení majetku jeho, nýbrž majetku *pater familias*. Otec může tento majetek vždy žádat nazpět⁵³.

V případech, kdy bylo uděleno *peculium*, se mohlo na první pohled zdát, že syn či otrok k němu vykonávali držbu. Tato myšlenka je ovšem mylná. Syn, a tím spíše otrok, kteří *peculium* dostali do své dispoziční sféry, vykonávali pouze *corporalis possessio*, takto obhospodařovaný majetek nadrželi pro sebe, ale pro svého pána či otce⁵⁴.

Zajímavé je sledovat, proč otec *peculium* věnoval otrokovi. U syna by se to zcela jistě dalo pochopit. Důvod proč jej věnoval i otrokovi je velmi prozaický. Otrok viděl, že ho pán odměňuje za dobře odváděnou práci, a hnán vidinou toho, že si jednoho dne bude moci koupit dokonce i svobodu, pro něj musela být obrovskou hnací silou. *Pater familias* si tímto vlastně velmi šikovně dokázal za

⁵¹ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 160. ISBN 978-80-7357-616-5.

⁵² Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1888. s. 259.

⁵³ ARNDTS, Karl Ludwig, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učební kniha pandekt*. 3. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR). s. 65. ISBN 978-80-7357-517-5.

⁵⁴ DOSTALÍK, Petr. *Římské právo Petra Dostalíka: Fragment č. 6 Také zápočtový*. [Http://rimskepravopd.blogspot.com/](http://rimskepravopd.blogspot.com/) [online]. 2007 [cit. 2019-03-11]. Dostupné z: <http://rimskepravopd.blogspot.com/2007/12/fragment-6-tak-zpotov.html>

cenu minimálních nákladů udržovat velmi vysokou pracovní výkonnost svých otroků⁵⁵.

Osoba, které bylo *peculium* svěřeno, z něj mohla brát užítky, jak bylo zmíněno výše. Institut byl ošetřen tak, aby výlučný vlastník majetku byl vždy v postavení výhodnějším. Otec si mohl též vyžádat majetek zpět (*ademptio*)⁵⁶. *Peculium* spravované synem za situace, kdy dochází k jeho emancipaci, se stává jeho majetkem. Dojde-li ale k vyžádání tohoto majetku zpět do původní *familiae*, nelze si jej ponechat jako majetek vlastní⁵⁷.

Za principátu se vyvinula jiná forma *peculia*, a to *peculium castrense*. Vývoj této možnosti pro poddané syny nabýt majetek byla důsledkem expanzivní politiky státu. Předcházela jí výhoda výslovně spojená s vojenskou službou, kterou již stanovil Augustus. Tato výhoda spočívala v tom, že *filius familias miles* mohl pořizovat poslední vůli o tom, čeho nabyl ve vojenské službě, pro případ smrti během této vojenské služby⁵⁸. Znamenalo to tedy, že nabytý majetek je vyjmut z otcovské moci a náleží do výhradního vlastnictví syna. V této době se zatím týká pouze transakcí, které jsou stanoveny do budoucna, a pojí se s okamžikem smrti *filia familiae*⁵⁹. Do tohoto majetku je možné započítat i vojenské vybavení, které mu zajistila armáda, a části výzbroje, které mu zafinancoval *pater familias*. Nepořídil-li *filius familias* testament, veškerý

⁵⁵ SILVER, Morris. At the base of Rome's peculium economy. *A Journal of legal history*. New York: University of New York, 2016, 22(1), 67-93. DOI: 10.17159/2411-7870/2016/v22n1a5. ISSN 1021545X

⁵⁶ BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd.1.). Praha: Academia, 1994, s. 249. ISBN 80-200-0243-X.

⁵⁷ ARNDTS, Karl Ludwig, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učební kniha pandekt*. 3. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR). s. 67. ISBN 978-80-7357-517-5.

⁵⁸ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 161. ISBN 978-80-7357-616-5.

⁵⁹ ARJAVA, A. (1998). Paternal Power in Late Antiquity. *The Journal of Roman Studies*, 88, s. 149. DOI:10.2307/300809

majetek, který nabyt ve službách vojenských, připadl otci rodiny, který nad ním vykonával svou otcovskou moc⁶⁰.

Na základě dalších císařských konstitucí se tato výhoda částečně modifikovala a rozšířila i mezi živými. Konečně Hadrián přiznal právo dispozice s takto nabytým majetkem i synu, který byl čestně propuštěn z vojenských služeb. *Filius familias* měl k tomuto majetku postavení stejné, jako *pater familias*⁶¹.

V období absolutní monarchie bylo *peculium castrense* modifikováno i o případ, kdy *filius familias* nabyt majetek ve službě pro císařský dvůr a v jiných vyšších úředních pozicích v rámci císařství. *Peculium* tak nabylo podoby *quasi castrense*. Lze sem zařadit institut soudního zapisovatele, advokáta či kněze. V Justiniánské době se tento institut rozšířil i o majetek, který syn obdržel darem od císaře a v pozdější době i od císařovny.⁶²

Za dob císaře Konstantina se objevuje další podoba majetku, který náležel do vlastnictví dětí. Tato podoba se označuje jako *bona adventicia*, jedná se o takovou podobu, kdy dítě obdrží majetek od jiné spřízněné osoby odlišné od *pater familias*⁶³. Právo požívací k tomuto majetku měl otec, s tímto právem je zároveň spojeno právo neomezené správy. Otec má však povinnost o majetek pečovat tak, aby byla zachována jeho podstata⁶⁴. Konstitucí z r. 313 císař Konstantin ustanovil, že dítěti nesmí být odebrán majetek, který mu odkázala matka, tato forma nese označení *bona materna*. Otec k takovému majetku měl

⁶⁰ MELVILLE, R. D. A manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations. Edinburgh: W. Green & son, limited, 1915, s. 128., dostupné z: <https://archive.org/details/manualofprincipi00melvuoft>

⁶¹ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právníká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 161. ISBN 978-80-7357-616-5.

⁶² MELVILLE, R. D. A manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations. Edinburgh: W. Green & son, limited, 1915, s. 128-129., dostupné z: <https://archive.org/details/manualofprincipi00melvuoft>

⁶³ DOMINGO, OSLE, Rafael. The Family in Ancient Roman Law. *SSRN Electronic Journal* [online]. 2017, leden 2017, 9 [cit. 2019-03-08]. DOI: 10.2139/ssrn.2955100. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/317999401_The_Family_in_Ancient_Roman_Law

⁶⁴ ARNDTS, Karl Ludwig, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učební kniha pandekt*. 3.díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. Klasická právníká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 67. ISBN 978-80-7357-517-5.

pouze právo poživací⁶⁵. Nejedná se však pouze o věno matky, s nímž mohla disponovat, ale v širším měřítku se jedná o majetek, které dítě nabyde od příbuzného v linii mateřské.

Za Justiniánovy vlády je *bona adventicia* doplněna o situaci, kdy se syn stává osobou *sui iuris*. V takovém případě otec sice ztrácí právo poživací, ale syn osvobozený z područí otcovské moci je oprávněn dát polovinu z *bona adventicia* otci⁶⁶.

3. 3. „Propuštění“ syna za života otce

Etymologicky tento pojem pochází ze slova *e-mancipare*, což doslova znamená propustit z područí. Půjdeme-li při zkoumání tohoto institutu ještě dále, zjistíme, že tento výraz vznikl spojením slov *manus* – tedy paže, a *capere*, tedy uchopit či držet⁶⁷.

V souvislosti s institutem emancipace je potřeba se zmínit i o *mancipaci*. Správně se tento institut nazýval *in mancipio esse*. Jednalo se o stav, kdy si osoba sice podržela svoji svobodu i veškerá občanská práva, ovšem fakticky byla zcela podřízena tomu, komu byla *mancipována*, tento stav si v ničem nezádal s otroctvím.

V nejstarších dobách bylo dítě ve skutečnosti od otce *mancipováno* na základě zcela reálného prodeje za účelem zisku. Taktéž existoval podobný institut, který se nazýval *mancipatio ex noxali causa*. To nebylo nic jiného, než že pokud

⁶⁵ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právníká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 161. ISBN 978-80-7357-616-5.

⁶⁶ MELVILLE, R. D. *A manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations*. Edinburgh: W. Green & son, limited, 1915, s. 129., dostupné z: <https://archive.org/details/manualofprincip100melvuoft>.

⁶⁷ Origin and meaning of emancipate by Online Etymology Dictionary: [ethymology](https://www.etymonline.com/word/emancipate). Online Etymology Dictionary [online]. © 2001-2019 Douglas Harper, 2001, 2001 [cit. 2019-03-08]. Dostupné z: <https://www.etymonline.com/word/emancipate>.

dítě spáchalo nějaký zakázaný čin, tak bylo dotyčnému vydáno, aby škodu nahradilo či si ji typicky odpracovalo⁶⁸.

Pro propuštění syna z otcovské moci bylo užíváno institutu *emancipatio*. Emancipace se uskutečňovala obdobně jako při adopci, a to trojí mancipací a následnou manumisí. Po třetí mancipaci je dítě remancipováno do své původní rodiny, aby otec dovršil závěrečným aktem manumise propuštění syna z *patria potestas*. To mu zajistilo vůči propuštěnci právo patronátní, dědické a poručenské. Platilo, že při posledním „prodeji syna“ se *patria potestas* nacházela v moci třetí osoby. Dotyčný ji zpravidla dal biologickému otci do držby, který finálně rozhodl o konečném propuštění syna z *patria potestas*⁶⁹.

Emancipace tak měla za důsledek přetrhání původních vztahů, které danou osobu vázaly k rodině dosavadní. Emancipace mu umožnila jako osobě *sui iuris* založit rodinu vlastní⁷⁰. V případě, že emancipovaný syn již má rodinu, nad kterou uplatňuje otcovskou moc *pater familias*, zůstávají potomci tohoto syna pod mocí otce původní *familiae*, a to z toho důvodu, aby se nedrobila hospodářská usedlost⁷¹.

V pozdější době justiniánské se objevuje možnost dosáhnout emancipace prostřednictvím soudu. Osoba nadaná mocí nad ostatními příslušníky v rodině před soudem učinila prohlášení o emancipaci. Příslušník rodiny, vůči němuž bylo toto prohlášení činěno, byl tomuto aktu přítomen a svolný, aby tak nastalo⁷².

⁶⁸ Ottův slovník naučný. Šestnáctý díl. Praha: J. Otto, 1900. s. 745. Dostupné z: <http://www.archive.org/stream/ottvslovnknauni29ottogoog#page/n784/mode/2up>

⁶⁹ WATSON, A., & Finkelman, P. (2001). ROMAN LAW: PATRIA POTESTAS. In Society And Legal Change 2Nd Ed (p. 23-30). Temple University Press. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/j.ctt14bszw6.9>

⁷⁰ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právníká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 172. ISBN 978-80-7357-616-5.

⁷¹ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd.1.). Praha: Academia, 1994, s. 143. ISBN 80-200-0243-X

⁷² SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právníká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 172-173. ISBN 978-80-7357-616-5.

Další možnou formou změny statusu syna byla forma adopce. *Adoptio* bylo obecně vymezeno jako změna příslušnosti k rodině, jejímž cílem bylo nabytí dědických práv. V rámci adopce lze odlišit dvě specifické formy, a to uvnitř *familiae*, označovaná jako *adoptio plena*, a adopce neúplná, kde dítě zůstávalo v původní rodině, ale vznikala mu dědická práva v rodině druhé, též označovaná, jako *adoptio minus plena*⁷³. V prvním případě docházelo k adopci v užším smyslu, a to ke změně rodinné příslušnosti uvnitř rodiny. Ulpian sám zmiňuje ve svých knihách, že dochází k statusové změně, kterou lze vnímat jako urychlení emancipace syna. Adoptujeme-li svého syna jako vnuka, lze jej mancipovat pouze jednou, aby došlo k úplnému osamostatnění a nabytí statutu osoby *sui iuris*⁷⁴. Adopce nepřísluší ženám z pohledu, chtějí-li někoho adoptovat. Ani jejich děti nejsou podřízeny ženině moci, přesto na základě císařské milosti jim byla udělena možnost dítě adoptovat, a to jako útěchu za ztrátu jejich vlastních dětí⁷⁵.

Mezi další instituty, které mohly ovlivnit změnu postavení syna v římské společnosti, lze řadit i osvojení, a to formou *adrogatia*. Jedná se o takový institut, kdy do rodiny osvojujeme osoby *sui iuris*⁷⁶. Adrogovaný tak vstupuje do nové rodiny i se svými dětmi. Po právní stránce podstoupí ponížení svého rodinného statusu, latinsky též označováno jako *capitis deminutio*. Jeho veškerý dosavadní majetek přechází na nového *pater familias*. Děje se tak na základě souhlasu obou mužů. Této podoby osvojení bylo užíváno v raných letech existence Říma z důvodu, aby byly zachovány patricijské rody a rodinné náboženské kultury, v pozdějších dobách za existence císařství pak za účelem dědickým, pomoci

⁷³ MELVILLE, R. D. A manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations. Edinburgh: W. Green & son, limited, 1915, s. 132-136., dostupné z: <https://archive.org/details/manualofprincipi00melvuoft>

⁷⁴ FRIER, Bruce W. a Thomas A. J. MCGINN. A casebook on Roman family law. New York: Oxford University Press, 2004. Classical resources series, no. 5., s. 375, ISBN 0195161866.

⁷⁵ KRÜGER, Paul, ed. Justiniánské Instituce: Iustiniani Institutiones. Přeložil Peter BLAHO, přeložil Michal SKŘEJPEK. V Praze: Karolinum, 2010. Fontes iuris romani. s. 57. ISBN 978-80-246-1749-7.

⁷⁶ ANDERSON, Craig. "THE LAW OF PERSONS." In Roman Law Essentials, 23-34. Edinburgh University Press, 2009. <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1g0b5tw.8>.

a ochrany⁷⁷. Způsob provedení byl z počátku vývoje Říma velmi slavnostní. Jednalo se o způsob, kterému předcházelo dobrozdání kolegia pontifiků. Před jejich zraky se pak přistupovalo k samotnému aktu osvojení, kdy takto osvojený vyjadřoval souhlas s nastalou situací a následovalo přijetí ze strany nového *pater familiae*, čímž docházelo ke *capitis deminutio minima* na straně adrogovaného. Ponižením této právní subjektivity pak přejímal status *alieni iuris* jakožto osoba podřízená k otcovské moci v rodinném společenství⁷⁸. Ulpianus ve čtrnácté knize Sabinovi hovoří i o způsobu, jak se k rodině navrátit, i když byl syn z moci otcovské propuštěn, a to prostřednictvím osvojení⁷⁹.

V době, kdy Gaius sepsal svoji učebnici práva ve čtyřech knihách, se mohl syn či dcera vymanit z *patria potestas* ještě jedním způsobem. Syn toho dosáhl tím, že se stal veleknězem v chrámu boha Jupitera a dcera vestálkou⁸⁰. Dcery, které se takto staly kněžkami bohyně Vesty, nastupovaly na dráhu služebnic již v šesti letech a setrvaly v této službě minimálně do 30. roku svého života. Pod trestem smrti si musely zachovat panenství po celou dobu své služby. V chrámech pak pečovaly o věčný oheň⁸¹. Bohyni Vestě byl zasvěcen rodinný krb. Krb nesl symboliku trvalého usídlení rodiny. V přeneseném smyslu, tak Římané věřili, že bohyně bude chránit obec, potažmo i celý Římský stát. Jí zasvěcený chrám stával na římském fóru, uvnitř něhož byl udržován věčný oheň, který nesměl nikdy vyhasnout. Nikde v chrámu nebyla umístěna její socha, podstata bohyně Vesty se zračila v samotném ohni. Dívky, které byly vybrány pro ochranu tohoto ohně, jej chránily i za cenu svého vlastního života. Pro chrám byla typická jeho

⁷⁷ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 147-148. ISBN 80-7179-031-1

⁷⁸ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd.1.). Praha: Academia, 1994, s. 63. ISBN 80-200-0243-X.

⁷⁹ BLAHO, Peter a Jarmila VAŇKOVÁ. *Corpus Iuris Civilis*. Bratislava: eurokodex, 2008, s.86 ISBN 978-80-89363-07-0.

⁸⁰ MELVILLE, R. D. *A manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations*. Edinburgh: W. Green & son, limited, 1915, s. 130-131., dostupné z: <https://archive.org/details/manualofprincip100melvuoft>

⁸¹ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 18. ISBN 978-80-7380-471-8.

nepřístupnost. Muži zde měli zákaz úplný, obyčejné ženy zde mohly jednou ročně v období 15. června pomoci vymetat smetí.

Kněžky se těšily velké úctě, a ač se vymanily z moci otce, přešly pod moc muže, jenž zastával pozici *pontifika maxima* jako nejvyššího muže víry, a podléhaly jeho prostřednictvím samotné bohyni Vestě. Nebyl však jejich poručníkem. Vestiny služebnice mohly pořizovat poslední vůli a stejně tak byly váženými svědkyněmi při jednání, které svědků vyžadovala. Porušily-li čistotu panenství, dopouštěly se prohřešku nejvyššího a byly za to trestány ztrátou hrdla. Za republiky však Římané věřili, že kněžka, která sebe zneuctila, nesměla pošpinit čistotu země, pro tyto případy jim byla tedy vystavěna speciální komora, kde nebyl přísun vzduchu a kněžka se zde udusila⁸².

Propuštění dcery se procedurálně nikterak nelišilo od propuštění syna z *patria potestas*. Taktéž tedy muselo dojít k mancipaci a propuštění, ale v případě dcery zcela stačilo, pokud k převedení *patria potestas* došlo pouze jednou⁸³. Ač došlo ze strany dcery k osamostatnění a vymanění z moci *patria potestas*, bylo nutno jí stanovit poručníka. Žena byla v období Říma považována za osobu, která byla lehkovážná, od přírody nezpůsobilá k tomu, aby se co do postavení rovnala muži. Chtěla-li konat složitější právní jednání, potřebovala dozor v podobě poručníka, který jí byl ustanoven⁸⁴. Její právní postavení nebylo stejné jako u muže. Po právní stránce její pozice byla horší⁸⁵.

V souvislosti s emancipací je potřeba zmínit, že tím, že došlo k emancipaci, ztrácela takto emancipovaná osoba otcovskou moc nad svými potomky, kteří se do jeho otcovské moci před emancipací narodili. *Patria potestas*

⁸²SKŘEJPEK, Michal. Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 199-210. ISBN 80-901064-8-X.

⁸³ MELVILLE, R. D. A manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations. Edinburgh: W. Green & son, limited, 1915, s. 130-139., dostupné z: <https://archive.org/details/manualofprincipi00melvuoft>

⁸⁴ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 188-195. ISBN 978-80-7357-616-5.

⁸⁵ BLAHO, Peter a Jarmila VAŇKOVÁ. *Corpus Iuris Civilis*. Bratislava: eurokodex, 2008, s. 83. ISBN 978-80-89363-07-0.

v takovýchto případech automaticky přecházela na otce propuštěného syna, tedy na dědečka těchto dětí. Tento institut měl sledovat tzv. nedrobení rodinného mancipia. Tyto děti zůstaly v rodinné hierarchii v postavení vnuků vůči autoritativní pozici *pater familias*⁸⁶.

⁸⁶ MELVILLE, R. D. A manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations. Edinburgh: W. Green & son, limited, 1915, s. 130-139., dostupné z: <https://archive.org/details/manualofprincip100melvuoft>

4. Postavení otroka

V římském právu spatřujeme mezi lidmi hlavní rozdíl v tom, že se dělili na svobodné a otroky. Z právního hlediska byl otrok jen pouhým objektem práv. Právníci se shodovali na tom, že toto vymezení se přičilo právu přirozenému⁸⁷.

Dá se říci, že římské právo vypracovalo po teoretické stránce dokonalou koncepci otroka jako věci. Není tedy pochyb o tom, že římské právo lze pokládat za nejvyspělejší otrokářské právo starověkého světa. A přesto slavná zásada římských právníků „*servi pro nullis habentur*“⁸⁸ dokládá, že protimluvy, které lze v soudobých pramenech najít, narušují přísnou logiku římského práva. Právníci římského světa ale nalézají odpověď i na otázky možných rozporů. Ve společnosti je mnohdy nutno přihlížet nejen k dogmaticky a logicky koncipovanému právnímu řádu⁸⁹, ale i ke společenskému korektivu, který taktéž napomáhá vývoji právnímu. Lidská podstata otroka a postavení, jenž zaujímal v římské *familii*, vedly k závěru, že nelze na otroka nazírat jako na pouhý rozumem nenadaný předmět⁹⁰. Římské texty poukazují na rozličná pojetí institutu otroctví. Mnoho textů, které máme k dispozici, hovoří o otroku jako o osobě „*persona*“, ať už zmíníme *Codex Theodosiana* nebo *Corpus Iuris Civilis*. Jednotlivé texty v nich obsažené nevládnou jednotnou terminologií. Římští právníci označují otroka termínem „*persona*“ na základě možnosti, že se jí otrok může stát v budoucnosti⁹¹.

⁸⁷ BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Právnické učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 72. ISBN 978-80-7380-256-1.

⁸⁸ *servi pro nullis habentur* – otroci se nepovažují za nic

⁸⁹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 72-75. ISBN 80-7179-031-1

⁹⁰ BERG, Peter A. J. van den. Slave: persons and property? The Roman law on slavery and its reception in Western Europe and its overseas territories. *Osaka University Law Review*. Osaka: Graduate School of Law and Politics, Osaka University, 2016, s. 171-180. ISSN 04721381. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/11094/54617>

⁹¹ BUCKLAND, W. W. *The Roman law of slavery: the condition of the slave in private law from Augustus to Justinian*. Cambridge: the university press, s. 4. 1908.

V počátcích starověkého Říma, za doby zákona XII desek, ve společnosti figuruje otrok patriarchální. Takový otrok ještě nemá zcela potlačenou právní subjektivitu. Má vlastní rodinu a jeho příbuzenské vztahy jsou respektovány. S politickým rozvojem římského státu ale otrok pozbývá postavení, které ve společnosti zaujímá. Z právního pohledu tak ke konci 3. stol př. Kr. ztrácí možnost mít rodinu a v postklasickém období se stává věcí⁹².

Navzdory mýtům, které pohlízejí na spořádanou římskou *familiae* jako na jednotku, která vlastní pro svou potřebu jen základní procento otroků, zde lze doložit na základě Tacitových análů, že tomu tak není. Ve svých análech poukazuje na skutečnost, že některé římské rodiny byly co do počtu otroků velmi rozsáhlé. Tento fakt jim zaručoval silnou ekonomicko-hospodářskou pozici v tehdejší Římě⁹³.

Otrokem se člověk stával narozením anebo ztrátou svobody. Podle práva národů se postupovalo tak, že narodil-li se z otrokyně, byl otrokem. Nezáleželo na tom, jakého postavení pojímal jeho otec. Gaius též dokládá, že právní postavení otce je nedůležitým faktorem, matka je ta, která předává své právní postavení dítěti⁹⁴. V pozdější době, kdy převládá křesťanství, byly vydány konstituce, jimiž se zaručovala svoboda z otrokyň narozeným tehdy, byly-li během doby těhotenství svobodny. U osob svobodných mohlo dojít k válečnému zajetí, pirátskému zajetí na lodi a prodáním do otroctví. Taktéž bylo možné upadnout v otroctví pro nesplacené dluhy či pro závažný zločin. Největší skupinu otroků ale tvořili ti, kteří upadli do otroctví následkem vítězných válečných tažení a nově dobytých území⁹⁵.

⁹² HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 35. ISBN 978-80-7380-471-8.

⁹³ WIEDEMANN, Thomas. Greek and Roman Slavery. London: Routledge Sourcebooks for the Ancient World, 2003, s. 73. ISBN 0-415-02972-4.

⁹⁴ ROBLEDA, Olis. Il diritto degli schiavi nell'antica Roma. 4. řada. Gregorian Biblical BookShop, 1976, s. 21-24. ISBN 9788876523717.

⁹⁵ YAVETZ, Zvi. Slaves and slavery in ancient Rome. New Brunswick, N. J., USA: Transaction Books, c1988., s. 1-5. ISBN 0887381286.

Zajímavé je, že přesto, že se člověk otrokem narodil, život jako otrok prožil, pokud nebyl svým pánem propuštěn a samozřejmě taktéž jako otrok umíral, po smrti již otrokem v podstatě nebyl. Místo jeho posledního odpočinku totiž požívalo stejné ochrany jako ta nejhonosnější římská hrobka. V obou případech se jednalo o *res extra commercium*, tedy o věc vyňatou z obchodování. Tato právní kategorie se dále dělí na *res sacrae*, *res religiosae* a *res sanctae*⁹⁶. Jakékoliv místo spojené s posledním odpočinkem bylo považováno za *res religiosus*, tedy věc zasvěcenou. Se samotným hrobem tedy nesmělo být jakýmkoliv způsobem obchodováno. Z tohoto lze usuzovat, že římská společnost *de facto* po smrti automaticky „zrovnoprávnila“ otroka se svobodným občanem⁹⁷.

4. 1. Otroek jako objekt vůle pána

Na otroctví pohlížíme jako na součást *ius gentia*. V němž osoba je i proti své vůli ve vlastnictví osob jiných. V této definici Florentina, která je zanesena v Digestech (1, 5, 4, 1)⁹⁸, vidíme výrazný nesoulad mezi antickým právem platným a přirozeným požadavkem rovnosti všech lidí. Tento rozpor si velmi dobře uvědomovali i tehdejší filosofové a snad na jejich popud i soudobí právníci, kteří postupně otevírali možnost ke svobodě⁹⁹. Otroek, který je považován za věc, nemůže mít rodinu. Společenství muže a ženy v postavení otroků, tak je nedůležitou skutečností. Z povahy právní jako věc nemůže předstupovat před soud a být odpovědný za překročení práva, tato odpovědnost dopadá na jeho pána. Nelze jej tedy žalovat a stejně tak i on nemůže žalovat. Jako objekt vlastnictví, je-li opuštěn svým pánem, nestane se osobou svobodnou, ale pouze věcí opuštěnou.

⁹⁶ *res sacrae* – jedná se o věci posvátné (chrámy, modlitebny a roucha kněží), *res religiosae* – jedná se o věci zasvěcené (pozemky, kde leží mrtví, hrobky a hroby) a *res sanctae* – jedná se o věci svaté (hradby a brány měst)

⁹⁷ MELVILLE, R. D. A manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations. Edinburgh: W. Green & son, limited, 1915, s. 206-210., dostupné z: <https://archive.org/details/manualofprincipi00melvuoft>.

⁹⁸ WATSON, Allan. The Digest of Justinian. Revised english-language edition. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 1998, s. 15. ISBN 978-0-8122-2033-9.

⁹⁹ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 174. ISBN 978-80-7357-616-5.

Náleží tedy podle práva tomu, kdo jej první objeví a uplatní nad ním svá nově nabytá vlastnická práva.¹⁰⁰

Obecně *potestas* lze nadefinovat jako moc, moc hlavy rodiny, kterou uplatňoval v nadřazené pozici vůči ostatním rodinným příslušníkům *familiae*. Nad otroky pán uplatňoval moc zvanou *domenica potestas*. Z právního pohledu lze tak na tuto moc nahlížet jako na vlastnictví (*dominium*) a moc (*potestas*)¹⁰¹. Tato moc však nebyla jen pouhým vlastnictvím materiálním, ale i mocí rodinnou. Ta se projevovala tak, že otrok byl nadán činit úkoly, které mu vložil do rukou *pater familias*. Jeho postavení po právní stránce bylo velmi podobno postavení, které v rodině zaujímal *filius familias*, ale pouze za situace, že otrok byl členem římské *familiae*¹⁰².

4. 2. Právní jednání otroka

„*Servus nullum caput habet*“, jednou z dalších slavných maxim římských právníků, lze podložit fakt, že otrok nebyl nadán právní subjektivitou¹⁰³.

V moci pánově ale sloužil jako tzv. prodloužená ruka jeho právní způsobilosti. Ve vývoji teze, že otrok není ničím, se najednou otrok stává jakýmsi právním nástrojem k nabytí práv pro svého pána. Ustálila se zásada, že otrok smí platně uzavřít jednání o nabytí majetku s třetí osobou. Otroka z tohoto jednání nenabývá majetku pro sebe, ale pro svého pána¹⁰⁴.

¹⁰⁰ SHUMWAY, S., Edgar. Freedom and Slavery in Roman Law. The American Law Register (1898-1907) 49, no. 11 (1901): 636-653. doi:10.2307/3306244.

¹⁰¹ BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Právnícké učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 73. ISBN 978-80-7380-256-1.

¹⁰² SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 177. ISBN 978-80-7357-616-5.

¹⁰³ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 59. ISBN 80-7179-031-1.

¹⁰⁴ BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Právnícké učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 73. ISBN 978-80-7380-256-1.

V počátcích antického Říma byla moc pána nad otrokem neomezená, směl s nimi nakládat, jakkoliv se mu zachtělo. Mohl jej tedy trestat podle libosti, a to i trestem smrti. Změny přichází v době principátu, kdy se doba značně zklidnila za účelem udržení míru a příliv nových otroků se snižuje. Počty otroků, které byly výsledkem úspěšných válečných tažení a zabíráním nově dobytých území, již nejsou takovou samozřejmostí jako dříve. Tyto politické změny sebou nesly i hledisko etické, které kladlo důraz na rovnost lidí. Mnoho konstitucí tak bylo značně oslabeno. *Senatusconsultum Silanianum* z r. 10 po Kr. bylo přijato pro případ násilné smrti pána a dopadalo na všechny přítomné otroky, kteří v době pánovy smrti byli přítomni a neudělali nic, čím by jej mohli zachránit, měli být popraveni. Byli-li schopni se vyvinut a řádně prokázat, že mu pomoci nemohli, pak se tato konstituce neuplatnila. V době změn ustupuje do pozadí a naopak vznikají konstituce nové, které zaručují otrokům minimální meze ochrany jejich života a zvlá pána, která by je o něj chtěla svévolně připravit¹⁰⁵.

Vývoj ochrany otroka proti zvlá pána lze doložit např.: zákonem Petroniovým, který hovoří o zákazu vydání otroka k boji s divokou zvěří, Claudiovým ediktem o zákazu kastrace a konstitucí Antonia Pia je pojednáno o nelidském zacházení s otroky a nemravném obchodu s nimi. Dopustil-li se takového prohřešku pán nad svými otroky, byl donucen k jejich prodeji¹⁰⁶. Další konstitucí tohoto císaře je přikazováno, aby byl odpověden stejně ten, kdo zabije otroka vlastního, jako by jednal vůči otroku cizímu. V tomto případě tak bylo možné vznést trestní obžalobu pro vraždu, neměl-li pán řádný důvod pro to, aby tak činil¹⁰⁷.

¹⁰⁵ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právní díla (Wolters Kluwer ČR), s. 177. ISBN 978-80-7357-616-5.

¹⁰⁶ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd.1.). Praha: Academia, 1994, s. 292-293. ISBN 80-200-0243-X.

¹⁰⁷ Inst. 53. GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 53. ISBN 978-80-7407-287-1.

Soudobí autoři, jako je např. Seneca, zastávali názor, že spojení mezi pánem a jeho otrokem je vztahem plným utrpení a zvěle pána, kde chybí morální hledisko a obavy otroka se prohlubují¹⁰⁸.

Otrok, jakožto součást *familiae*, měl mnohdy zvláštní postavení uvnitř domácnosti. Jednalo-li se o rozsáhlejší rodinu, která disponovala větším počtem domácích otroků, bylo potřeba ustanovit nad nimi dohled otroka, který byl pověřen udělovat rozkazy níže postaveným otrokům. Tzv. rodinní otroci měli výsadu, že mohli spát v domě, byla-li to jednotná stavba, pokud se však jednalo o rozsáhlejší komplex budov, které tvořily celistvé sídlo, byla jim přidělena jiná budova či její část, která byla situovaná jinde, než ta, kterou obývali členové rodiny a pán domu¹⁰⁹. *Servus vicarii* je termín, který označuje podotroky otroka, jemuž jsou svěřeni. Takto lze označit i otroky, které pán udělil jako součást peculia k rukám jiného otroka¹¹⁰.

Otroci byli často pověřováni ke správě majetku svého pána, mnohdy jim pán udělil do vlastní péče peculium, což znamenalo, že vydělil část svého majetku do správy otroka. Tento majetek sice náležel stále do vlastnictví *pater familias*, ale fakticky s ním mohl libovolně nakládat otrok, jenž mu byl tento majetek svěřen. Pán z výtěžků svěřeného majetku měl právo požadovat jejich část, mnohdy velmi nepravidelně. To položilo základ pro faktický majetek otroků, po právní stránce však neuznatelný¹¹¹.

V testamentu lze taktéž uvést, že dědicem se stává i otrok. Musí být však současně prohlášen člověkem svobodným, a to stanoveným způsobem.

¹⁰⁸ GARNSEY, Peter. Ideas of slavery from Aristotle to Augustine. New York: Cambridge University Press, 1996, s. 53-55. ISBN 0521574331.

¹⁰⁹ Bradley, K., & Cartledge, P. (Eds.). (2011). The Cambridge World History of Slavery (The Cambridge World History of Slavery). Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/CHOL9780521840668, s. 340-346.

¹¹⁰ BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd.1.). Praha: Academia, 1994, s. 292-293. ISBN 80-200-0243-X

¹¹⁰ Inst. 53. GAIUS. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 53. ISBN 978-80-7407-287-1

¹¹¹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 64-66. ISBN 80-7179-031-1

V testamentu je rozkazem jmenovitě určen otrok, který budiž svobodný a stane se dědicem. Dojde-li k situaci, že je ustanoven dědicem zemřelého pána jeho otrok, k jehož osvobození nedojde, nemůže se dědicem stát, a to i za situace, že by jej nový pán následně propustil. V případě, kdy je zároveň prohlášen svobodným, může se svobodně rozhodnout, zda dědictví, které mu jeho zemřelý pán odkazuje, přijme. Může ale nastat situace, kdy ustanoveným otrokem v závěti je myšlen otrok jiný, tzn. ten, který nebyl v pravomoci onoho zemřelého pána. V této situaci je nutno postupovat tak, že přijme pozůstalost pouze na příkaz vlastního pána¹¹².

4. 2. 1. Odpovědnost z tohoto jednání

Zaujímá-li otrok v římské *familiae* postavení jako její člen, je nadán přenesenou způsobilostí k právním jednáním pro svého pána. Tyto závazky, jako *obligatio naturalis*, nejsou žalovatelné. Pán v uplatňující moci *dominica potestas* ručí za delikty otroka noxálně¹¹³. Pomocí institutu *noxae datio* tak pán může odmítnout ručit za škodu přímo. Nastává tak situace, kdy je vydán faktický pachatel v moc poškozenému. Otrok tak přechází do jeho vlastnictví a je mu vydán na milost. Noxalita se uplatní i v případě, kdy současný majitel otroka vyzískal až po činu, který tento otrok spáchal¹¹⁴. Nutno zde zmínit, že s institutem *noxae datio* úzce pojíme osoby, které jsou tzv. v dočasném otroctví, což označujeme jako *personae in mancipio*. Nemusí se zde jednat jen o otroka, který spáchal delikt, ale i o osobu svobodnou, jako je podřízený syn¹¹⁵.

Gaius ve svých knihách mancipaci popisuje jako jakýsi obrazný prodej. Je vlastní pouze občanům římským a průběh samotné mancipace je proveden minimálně za přítomnosti pěti svědků se statutem římského občanství, a osobou

¹¹² Inst. 185-191., část 2., GAIUS. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 70-73. ISBN 978-80-7407-287-1.

¹¹³ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právníká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 175. ISBN 978-80-7357-616-5.

¹¹⁴ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd.1.). Praha: Academia, 1994, s. 237. ISBN 80-200-0243-X.

¹¹⁵ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 42. ISBN 978-80-7380-471-8.

zvanou *libripens*, která drží bronzové váhy. Ten, jenž mancipací nabývá, svírajíc bronzový kousek kovu, odříká pevně stanovenou formuli a udeří kovovým kouskem o váhy. Na znamení nabytí mancipací pak onen kousek bronzu předá do rukou té osoby, od které nabývá. Konkrétně pak u osob takto nabytých do dočasného otroctví se zdůrazňuje, že si mají pouze odpracovat dluh, který jim vznikl na základě škody, kterou svým jednáním způsobili, poté mají být bez zbytečného prodlení propuštěni na svobodu na základě *manumise*. Mezi takto propuštěnými a pánem, který je z mancipia propustil, vzniká obdobný vztah jako u patronátu¹¹⁶.

V období principátu se otroci mohli dovolat pomoci magistrátské za účelem ustanovení *proclamare in libertatem*. V tomto procesu o svobodu však nemohli vystupovat jako procesní strana, namísto toho byl ustanoven *adsertor libertatis*, ať už jako žalovaný či žalující. Byl-li v pozici strany žalující, leželo na něm důkazní břemeno a byl tak nucen provést důkaz svobody. V pozdějším právu justiniánském již *adsertor libertatis* nefiguruje¹¹⁷.

4. 3. Propuštění otroka z *domenica potestas*

Svoboda byla pro otroky, z právního jednání jeho pána jednou z největších ocenění, jež mohli získat¹¹⁸. „Propuštěnec se nazýval obecně *libertinus* ve vztahu k patronovi *libertus*.“¹¹⁹ Tím, že pán svého otroka propustil, daroval mu tím i právní osobnost. I když svým rozhodnutím *de facto pater familiae* stvořil „novou lidskou bytost“, stále se nedalo hovořit o tom, že by *libertinus* měl stejná práva

¹¹⁶ Inst. 119-123. GAIUS. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 70-73. ISBN 978-80-7407-287-1.

¹¹⁷ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. Učebnice soukromého práva římského. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právníká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 175-177. ISBN 978-80-7357-616-5.

¹¹⁸ BRADLEY, K. R. Slavery and society at Rome. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. Key themes in ancient history, s. 154. ISBN 978-0-521-37887-1

¹¹⁹ BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Právníké učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 73. ISBN 978-80-7380-256-1.

jako římský občan, který se jako svobodný již narodil (*ingenuus*). Libertinus byl vyloučen z přístupu k veřejným úřadům¹²⁰.

Ve společenském měřítku lze doložit soudobý pohled na libertiny v díle Satirikon, jehož autorem je Petronius, který žil za doby vlády císaře Nera. V tomto satirickém díle zachycuje nenásilným a odlehčeným způsobem přezíravé chování propuštěnců. Dílo se bohužel nedochovalo uceleně, ale pouze částečně. Nejrozsáhlejší částí, která se dochovala a neutrpěla na své autenticitě původního vydání, je hostina Trimalchionova, v níž autor popisuje neotesaného nevzdělance, který se těší nebývalému bohatství. Tento nepřilíš vzdělaný muž je původem otrockým. Jako propuštěnec se snaží působit až příliš velkopansky, vzdělaně a s jemným vychováním, bohužel v jeho podání tato snaha vyzní na prázdno. Celkový dojem jeho osoby spíše podtrhuje třídní rozdílnost, která je na první pohled velmi zřejmá¹²¹.

V průběhu právního vývoje můžeme vidět výrazné změny, které doprovázely institut propuštění otroka na svobodu, zatímco zákon *Aelia Sentia*, vydán 3. st. po Kr., omezoval počty propuštěných otroků, starší zákon *Iunia Nurbana*, který byl vydán roku 19 př. Kr., přiznával otrokům postavení na roveň z latiny, což znamenalo, že nemají status římského občanství, ale zaručovalo jim to právo účastnit se *ius comercii*¹²².

Lex Aliena Sentia cílil na otroky, jež byli propuštěni zejména na základě testamentu. Tito propuštěnci se posléze srocovali a vyvolávali nepokoje vedoucí k povstání. Následně vyvolané rebelie měly snahu destabilizovat nově uskupené císařství. Shora uvedený zákon měl tedy učinit přítrž všem těmto nepokojům, obsahově se jednalo o to, že propuštěnec nenabyl ihned statusu římského

¹²⁰ *Ottův slovník naučný*. Patnáctý díl. Praha: J. Otto, 1900. s. 1026

¹²¹ ARBITER, Petronius. Satirikon. Přeložil Karel HRDINA. Praha: Ikar, 2000. Antika (Ikar). ISBN 80-7202-681-X.

¹²² BRADLEY, K. R. Slaves and masters in the Roman Empire: a study in social control. Bruxelles: Latomus, 1984. s. 84-89. ISBN 2870311257.

občanství, ale stával se pouhým peregrinem, který se od otroka v právním světě o mnoho nelišil¹²³.

4. 3. 1. Formální propuštění

K propuštění otroka z moci pána po formálním způsobu je užíváno institutu *manumise*. Latinské *manumissio* je složeninou dvou latinských slov, a to *manus*, doslovným překladem ruka, a *mittere* neboli pustit¹²⁴, z čehož plyne závěrem, že se jedná o institut, kdy osobu nám podřízenou propouštíme na svobodu. V právu civilním tak lze otroka propustit trojím způsobem.

4. 3. 1. 1. *Manumissio per vindictam*

Tento ryze formalizovaný postup byl především využíván za republiky. V pozdějších dobách vyšel z užívání pro svou příliš složitou podobu provedení. V překladu lze tento postup *manumise* identifikovat jako propuštění hůlkou. Celý postup probíhal za přítomnosti soudního úředníka či *praetora* a za účasti propouštějícího otroka, jeho dosavadního pána a tzv. svobodné osoby zvané *assertor libertatis*, která měla za úkol prohlásit otrokovu svobodu. V ruce tato svobodná osoba třímala hůlku, kterou se dotkla otroka. Symbolika moci tohoto gesta se lámala pronesenými slovy, která *assertor* vyřkl při tomto úkonu „Já prohlašuji, že tento člověk je svobodný.“ a následně soudní úředník vyzval vlastníka, aby se k tomuto vyjádřil. Ten po způsobu nevznesení námitek odpověděl buď to mlčením nebo slova *assertora* potvrdil. Lze tedy říci, že se jedná o fingoaný proces, kde *assertor* je v pozici žalobce. Vlastník by se dostal do pozice, kdy by měl vznášet námítky vůči věci vyřčené, ale nečiní tak, protože závěr je chtěný a předem dohodnutý¹²⁵.

¹²³ Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1888. s. 259.

¹²⁴ SEDLÁČEK, Josef. Kapesní slovník latinsko-český a česko-latinský a latinská slova používaná v češtině. Praha: Československý spisovatel, 2011, s. 378, ISBN 978-80-87391-82-2.

¹²⁵ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 76-78. ISBN 80-7179-031-1

4. 3. 1. 2. *Manumissio per censum*

Na základě zmocnění pána se daný otrok hlásil u censora. Ten jej pak zapsal do seznamu svobodných římských občanů. Postup zápisem do seznamu vymizel během 1. stol. po Kr., kdy sčítání občanů se soupisem jejich majetku jako povinnost odpadá¹²⁶.

4. 3. 1. 3. *Manumissio testamento*

Jedná se o formu rozkazu, kterou zůstavitel stanovil pro svého dědice. Ve své poslední vůli musel určit konkrétně onoho otroka, kterého chtěl tímto způsobem propustit, a zároveň užít rozkazovací formulace. Mělo se za to, že otrok nabyt svobody okamžikem, kdy se dědic ujímal dědictví. Takto propuštěný otrok se považoval za propuštěnce zemřelého pána. Mnohdy byla k propuštění stanovena podmínka, a až jejím naplněním se otrok stával svobodou. V časovém údobí, než bude podmínka splněna, se otrok nacházel v postavení *statu liber*.

Principát umožňuje stanovit formulaci propuštění prostřednictvím poslední vůle jako prosbu formulovanou dědici či obmyšlenému. Tato nepřímou udělená svoboda se nazývá *libertas fideicommissaria*, která nemusela mít podobu testamentu. Rozdílem oproti předešlému způsobu je, že patronem libertina se zde nestával zemřelý, ale ten, kdo jej fakticky propustil¹²⁷.

4. 3. 2. Neformální propuštění

Neformální propuštění sebou neneslo nabytí statusu občanského. Jedná se zde o pouhé praktické propuštění na svobodu. Otroci tak zůstávali i po propuštění otrokem a manumise, která sebou nenesla kýžený výsledek, manumisi ve své podstatě ani nebyla. Během republiky tak Římané uplatňovali i těchto, civilním

¹²⁶ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právní díla (Wolters Kluwer ČR), s. 178-182. ISBN 978-80-7357-616-5.

¹²⁷ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právní díla (Wolters Kluwer ČR), s. 178-182. ISBN 978-80-7357-616-5.

právem neuznávaných, způsobů¹²⁸. Jednalo se o propuštění otroka před přáteli jako svědky tohoto aktu. Dále též propuštění na základě dopisu, který byl přímo adresovaný otroku, tento dopis mu pak sloužil jako legitimace svobody. Přesto zde *praetor* vystupoval jako ochránce takto propuštěných. Činil tak zamítavá rozhodnutí žalob pána, který chtěl uplatnit moc nad propuštěncem, který nabyt svobody podle tohoto způsobu¹²⁹.

4. 3. 2. 1. Asklepiovi otroci

Zcela výjimečným případem propuštění byl institut asklepiových otroků. V tomto případě totiž docházelo k propuštění na základě objektivní skutečnosti. *Pater familias* tyto otroky nechal na pospas svému osudu v době, kdy byli nemocní či přestárlí. Tímto způsobem chtěl ušetřit za stravu a zvýšených výlohách, které by mohly být způsobeny léčením. Pokud takto pán učinil a otrok přežil, stával se takový otrok svobodný. Období, do kterého můžeme zařadit vznik tohoto institutu, je vláda císaře Claudia. Tato forma propuštění dostala název podle místa, kam páni své přestárlé a nemocné otroky odkládali. Tím místem byl asklepiův ostrůvek na řece Tibeře¹³⁰.

4. 3. 3. Povinnosti *libertina* k patronovi

Dalším právním stupněm propuštění otroka je patronát. Vzniká zde vztah mezi již propuštěným otrokem, neboli *libertinem*, a jeho bývalým pánem, který je v pozici patrona. V žádném případě se ale nedá hovořit o tom, že by se takové vztahy utvářely pouze mezi původními pány a propuštěnci. Tento vztah mohl panovat, a často panoval, i mezi vždy svobodným člověkem a bohatým římským patronem. Patronát mezi bývalým pánem a otrokem ovšem vznikal vždy. Tato síť vztahů byla v římské společnosti tradičním prvkem. Zmínky o ní pochází již z 5. století před Kristem.

¹²⁸ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 64-66. ISBN 80-7179-031-1

¹²⁹ SHUMWAY, S., Edgar. Freedom and Slavery in Roman Law. *The American Law Register* (1898-1907) 49, no. 11 (1901), doi:10.2307/3306244

¹³⁰ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 61-63. ISBN 80-7179-031-1

Častokrát se stávalo, že tyto sociální sítě byly velmi rozsáhlé. Nezřídka docházelo k tomu, že patron samotný měl taktéž svého patrona, vůči kterému byl naopak on v pozici klienta. Taktéž byly případy, že samotný klient měl ještě svého klienta, vůči kterému byl naopak on v pozici patrona.

Patron typicky mohl zastupovat svého klienta před soudem, mohl mu poskytovat nějaké jiné materiální statky. Tento vztah poskytoval klientovi pomoc radou, ale taktéž i pomocí společenského vlivu, kterým patron oplýval, a využil jej v klientův prospěch¹³¹.

Tento vztah se dá připodobnit k vztahu, který má otec se synem. V nejstarší době se propuštěnec dostává do pozice klienta ve vztahu ke svému patronovi, tento vztah se vyznačuje absolutním podrobením libertina moci patronátní. Z pohledu práva veřejného je svoboden, ale v soukromoprávní rovině podléhá rodinné moci dřívějšího pána, což mu poskytuje vynucení mnohých povinností na libertinovi. Na druhé straně patron bdí nad právními kroky libertina a svým způsobem jej ochraňuje a podává pomocnou ruku v podobě rad pro jeho nový život. Podoba vztahu mezi tímto patronátním vztahem a vztahem syna a otce se projevuje i na povinnostech, které má libertin dodržovat. Tyto povinnosti lze shrnout do třech základních oblastí¹³².

4. 3. 3. 1. Prokazování úcty

V nejstarším období bylo nesplnění této povinnosti trestáno i smrtí propuštěnce, neprokazoval-li dostatečnou míru vděčnosti a oddanosti svému bývalému pánu. Libertin byl kromě úcty povinován i zachováním věrnosti. Fakticky to pak znamenalo, že propuštěnec nepožene svého bývalého pána a jeho potomky před soud, pouze v případě souhlasu, který mu byl udělen praetorem¹³³.

¹³¹ Ancient Rome: Clientship. Britannica [online]. Encyclopædia Britannica, Inc. [cit. 2019-03-13]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/clientship>

¹³² SHUMWAY, S., Edgar. Freedom and Slavery in Roman Law. The American Law Register (1898-1907) 49, no. 11 (1901), doi:10.2307/3306244

¹³³ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 64-66. ISBN 80-7179-031-1

V postklasickém období bylo patronu přiznáno právo žalovací, a to pro nevděčnost. Prostřednictvím této žaloby, byla libertinovi odňata svoboda a stával se opět otrokem.

Dalším příkladem povinnosti klienta vůči patronovi, byla povinnost tzv. *salutatio*. To spočívalo v tom, že klient jej šel každé ráno pozdravit a vyjádřit mu tím úctu, kterou k němu choval. Od klienta se taktéž očekávalo, že bude svému patronovi pomáhat jak v životě soukromém, tak samozřejmě v životě veřejném. Velké množství klientů znamenalo pro patrona přisun politické prestiže¹³⁴.

4. 3. 3. 2. Prokazování úslužnosti

Jednalo se o soubor určitých služeb, které si patron mohl vyžádat od libertina. Tento druh služeb se odvíjel od schopností, které libertin pojímal. Standardně se jednalo o služby typu doprovázet patrona či hlídat mu dům. Nelze však požadovati služeb, které jsou nečestné¹³⁵.

4. 3. 3. 3. Reciproční vlastnictví

Patron má zákonné právo dědické po libertinovi jako jeho zákonný zástupce¹³⁶.

¹³⁴ Ancient Rome: Clientship. Britannica [online]. Encyclopædia Britannica, Inc. [cit. 2019-03-13]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/clientship>

¹³⁵ BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Právnické učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-256-1.

¹³⁶ SHUMWAY, S., Edgar. Freedom and Slavery in Roman Law. The American Law Register (1898-1907) 49, no. 11 (1901), doi:10.2307/3306244

5. Srovnání v rovině majetkoprávní

Obecně se dá říci, že děti v římské *familiae*, se v mnohém od otroků v římské domácnosti příliš nelišily. V nejranějším vývoji trávily spousty času v přítomnosti domácích otroků. Tento vztah, který se mezi nimi utvářel, lze přirovnat k náhradnímu příbuzenství. Starší děti se staraly o ty menší, hrály společně různé hry a stejně tak i vychovatelka v raném vývoji dohlížela na děti bez rozdílu. Nadešel ovšem čas, kdy i *pater familias* vstoupil do výchovy svých potomků. Učil je morální disciplíně a připravoval je na čas, kdy vstoupí vstříc společenskému životu svobodných římských občanů¹³⁷.

Otrok od svého pána může obdržet *peculium*, kterým může disponovat. Tato forma zdánlivého majetku může mít podobu obydlí, půdy a peněz, které může spravovat. Na rozdíl od *peculia*, které je svěřeno synu, má pro otroka toto gesto zvláštní povahu vyznamenání, že je velmi loajální vůči zájmům svého pána.

V mnoha ohledech lze říci, že se jedná o institut rozdílný. Společným znakem je výlučnost vlastnictví *pater familias* nad svěřeným majetkem. V rovině sociální zde nacházíme dopad, jaký *peculium* sebou nese osobě, jíž je svěřeno do rukou. Syn má za úkol naučit se primárně hospodařit a starat se o majetek tak, aby mu nesl co největší užitek, a činit vše pro to, aby v právním světě obstál. U otroka se mnohdy jedná o něco zcela jiného, o důvěrnější vztah mezi ním a jeho pánem, o vyjádření díky za zásluhy, o které se daný otrok přičinil¹³⁸.

Lze tedy konstatovat, že *peculium* v obou případech znamenalo zásadní přelom v životě obou mužů. Ovšem konotace byly značně rozdílné. V případě otroka se mohlo jednat dokonce o jakýsi předstupeň propuštění a zpravidla ocenění dlouholeté a kvalitní služby, u syna se jednalo o „výchovný prostředek“, skrze který měl získat svoji první zkušenost se správou jmění, která se od něj

¹³⁷ Bradley, K., & Cartledge, P. (Eds.). (2011). *The Cambridge World History of Slavery (The Cambridge World History of Slavery)*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CHOL9780521840668, s. 358

¹³⁸ FALCO, Marco Sidonio a Jerry TONER. *Como manejar a tus esclavos. La Esfera de los Libros*, 2016. ISBN 9788490606803.

očekávala a v budoucnu ho čekala, a bylo tedy nezbytností, aby poté, co se sám stane osobou *sui iuris*, o své jmění již pečovat uměl¹³⁹.

Na druhé straně *peculium*, které bylo dáno otroku k spravování jako jedno z částí jmění pána a po faktické stránce budilo dojem vlastnictví, mělo mnohdy rychlejší dopad na urychlení dosáhnutí svobody. Pán měl sice právo požadovat část výnosů spravovaného jmění zpět, ale ne vždy byl důsledný ve vymáhání peněz. Pán vždy neměl možnost hlídat ku příkladu pole plné obilí a výnosy, které za toto množství otrok byl schopen vydělat. Otevírala se zde nelegální cesta, jak zamlčet před svým pánem skutečnou částku z výdělku a časem se tzv. vykoupit na svobodu. Vykoupení pak mohlo vypadat jako oslovení jiné svobodné osoby, která dostala zapláceno a zároveň obdržela obnos peněz, které za ono vykoupení svobody pro daného otroka nabízela. Předpokladem pro toto jednání byla lokace dané půdy, kterou otrok jako *peculium* obdržel, která se nenacházela v blízkosti jeho pána¹⁴⁰.

Otroku, jak již bylo zmíněno, nesloužilo právo uzavírat sňatky, přesto mnohdy usiloval o vytvoření tzv. *quazi familiae*. Taková zdánlivá rodina se mohla lišit podle situace, v níž se otrok nacházel. Jednalo-li se o otroka, který byl součástí pánova domu, pak nejčastěji mělo formu soužití ženy a muže, kteří se nacházeli pod střechou pána. Je zajímavé, že mnohé studie dokládají fakt, kdy domácí otrok hledá partnerky stejného nesvobodného statusu, se kterými sdílí soužití v jednom domě. Děti, které vzniknou v tomto zdánlivém svazku manželském, se stávají součástí majetku pána, jehož součástí jsou i jeho rodiče. Na druhé straně otroci, kteří měli možnost pojmát *peculiárního* vlastnictví, které se nacházelo mimo sídlo jejich pána, vyhledávali ženy svobodné. Nejednalo se o ženy z rodin význačného vlivu, ale většinou o osoby *sui iuris*. A to ať už vdovy

¹³⁹ SILVER, Morris. At the base of Rome's *peculium* economy. *A Journal of legal history*. New York: University of New York, 2016, 22(1), 67-93. DOI: 10.17159/2411-7870/2016/v22n1a5. ISSN 1021545X.

¹⁴⁰ SILVER, Morris. At the base of Rome's *peculium* economy. *A Journal of legal history*. New York: University of New York, 2016, 22(1), 67-93. DOI: 10.17159/2411-7870/2016/v22n1a5. ISSN 1021545X.

či ženy rozvedené, pro které byla význačná chudoba. Žena si mohla ponechat svůj status svobody a otrok, který byl materiálně dobře zajištěn, jí mohl poskytnout zázemí. Potomci z tohoto svazku měli vidinu, že přeci jen nabudou statusu svobodného římského občanství. Zejména v pozdějších letech římského práva tato skutečnost vyloučena nebyla¹⁴¹.

Syn, který zamýšlel uzavřít svazek manželský a založit rodinu, zpravidla čekal na okamžik, kdy změnou svého rodinného statusu nabytí pozice *sui iuris*. Žena, kterou tak pojal za manželku, a to v podobě *matrimonium cum manu*, tedy manželství přísného, spadala pod moc svého manžela a stejně tak děti, které z tohoto svazku vzešly. Věno, které žena přinášela do rodiny, tak spadalo výhradně do vlastnictví jejího manžela a on s ním mohl disponovat ve prospěch své vlastní rodiny. Za situace, kdy se syn rozhodl vstoupit do manželství v postavení *alieni iuris*, byl povinován čekat na schválení ze strany nevěstina otce v postavení *pater familias*. Nevěstino věno tak připadlo k nohám otce rodinného společenství a záleželo pouze na něm, zdali jim poskytl část svého majetku, které synu mohl svěřit, v podobě *peculia*. Děti, které se narodily v takovémto svazku, byly součástí hlavní rodinné linie, která se odvíjela od moci otce *familiae*. Syn, který byl později emancipován, nenáleželo právo odtrhnout děti a uplatnit na ně moc *patria potestas* jako nově nabytého rodinného statusu *pater familias*¹⁴².

Z výše uvedeného textu lze dovodit, že nacházel-li se otrok v pozici, kdy byl podřízen přímé moci pána v jeho domě, nebylo pro něj snadné navázat vztah a zplodit potomky. Musel zvážit možnosti, které mohly následovat, a nebyl-li pán ochoten jeho vztah tolerovat, mohlo dojít i k situaci, kdy budou jeho potomci usmrceni. Oproti tomu otrok, který nebyl pod přímým dohledem svého pána, mohl k těmto *quazi* rodinným svazkům přistupovat mnohem volněji. Stejně tak spatřujeme podobný model i u syna, kdy v pozici *filius familias* musel nazírat na

¹⁴¹ MARTIN, D. (1990). ANCIENT SLAVERY AND STATUS. In *Slavery as Salvation: The Metaphor of Slavery in Pauline Christianity* (pp. 1-49). NEW HAVEN; LONDON: Yale University Press. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1xp3tkh.6>

¹⁴² CANTARELLA, Eva. "Fathers and Sons in Rome." *The Classical World* 96(3), 2003, 281-298. doi:10.2307/4352762.

manželství jako na záležitost, která byla v zájmu celé *familiae*. V postavení *sui iuris* mu již nebránilo nic, co by brzdilo jeho svobodné rozhodnutí¹⁴³.

Dalším institutem, který ovlivnil v majetkoprávní rovině pozici syna a stejně tak i otroka, je *hereditas*. Dědictví, v latinském překladu *hereditas*¹⁴⁴, je institut, který se pojí se smrtí osoby *pater familias*. Úmrtí *pater familias* je situací, která nezasahuje pouze do majetkoprávní roviny, ale zejména i do statusu obou jedinců, o nichž je v této práci šířeji pojednáno.

Tento dopad osobní je propojen i s majetkoprávními změnami. Otrok, jakožto objekt práva, který dovozujeme na základě práva národů, není způsobilý k tomu, aby vlastnil majetek. Je tedy možné nahlížet na otroka tak, že v rámci dědictví jeho osoba nepojímá příliš výrazných změn, ale nelze tak soudit. Zejména proto, že i Gaius ve svých institucích pamatuje na případy, kdy lze odkázat otroku cizímu. V této situaci může dědictví přijmout pouze tehdy, přikáže-li tak jeho pán. Je-li v poslední vůli projevono přání, aby se dědicem stal otrok, musí mu být společně s tímto formou rozkazu uděleno i stanovení o jeho svobodě. Je-li provedena *manumissio testamento*, otrok není vázán přijmout zbytek dědictví, záleží již na jeho svobodném rozhodnutí¹⁴⁵.

V rámci postavení propuštěnců, v nejstarších dobách, sice bylo přiznáno právo dědické patronu onoho otroka, ale pouze v případě nezanechal-li testament a nezanechal-li vlastního dědice. Zákon XII desek ponechal beztrestně ty propuštěnce, kteří neuvedli svého patrona ve své poslední vůli. V pozdější úpravě proto byla snaha tuto chybu napravit pomocí prétorského ediktu, který stanovuje povinnost propuštěnci, aby zanechal v testamentu polovinu svého jmění k rukám patrona. Dalším zákonem, jenž modifikoval dědictví, které patron měl obdržet od svých propuštěnců, byl zákon Papiův. Tento zákon pamatoval na situaci, kdy se

¹⁴³ *Komparace výše citovaných pramenů*

¹⁴⁴ SEDLÁČEK, Josef. Kapesní slovník latinsko-český a česko-latinský a latinská slova používaná v češtině. Praha: Československý spisovatel, 2011. ISBN 978-80-87391-82-2.

¹⁴⁵ Inst. 185-190. GAIUS. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, ISBN 978-80-7407-287-1.

propuštěnec stal velmi zámožným. Umožnil bývalému pánovi získat určitou část dědictví ve svůj prospěch. Muselo ale být splněno několik podmínek. Propuštěnec musel mít majetek v minimální výši sto tisíc sesterciů a výše podílu, která měla připadnout patronovi, se snižovala o počet dětí, jež propuštěnec zanechal. Má-li jediného potomka, pak má nárok na jednu polovinu z celého jmění, v případě, jsou-li pozůstalí potomci dva, má patron nárok na jednu třetinu z dědictví. V poslední řadě, dosáhne-li počet zanechaných dětí tři a více, patron na podíl z dědictví ztrácí. Termín patrona v tomto zákoně, lze vztáhnout i na jeho syny, vnuky či pravnučky¹⁴⁶.

U syna dochází nejenom ke změnám, které mu umožňují stát se osobou *sui iuris* a nastoupit do pozice *pater familias*, který nyní bude disponovat mocí *patria potestas* a veškerý majetek případně k jeho rukám. Může mu být též uloženo držení ochrany nad jeho matkou. Povoláný k dědictví musí přijmout dědictví osobně, v zastoupení jej přijmout nelze. Stejně tak se dědictví přijímá v celém rozsahu, anebo se v celém rozsahu odmítá. Dojde-li k odmítnutí dědictví, nelze již odmítnutí vzít zpět¹⁴⁷.

Dalším případem, kdy došlo k narušení absolutního vlastnictví *pater familias*, byl případ *peculia adventitia*. Tento právní institut v dobách císaře Justiniana v sobě zahrnoval vlastně veškeré jmění, které nebylo vlastnictvím *pater familias*.

Lze do něj v podstatě zařadit *peculia*, o kterých bylo pohovořeno již výše (*peculim castrense a quazi – castrense*). Smyslem tohoto druhu *peculia* podle Digest bylo oddělit veškerý majetek, ke kterému přišla osoba *alieni iuris*, ať již

¹⁴⁶ Inst. 40-44. GAIUS. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 182-185. ISBN 978-80-7407-287-1.

¹⁴⁷ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 2. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 270-275. ISBN 978-80-7357-616-5.

z důvodu štědrosti osudu, či vlastní prací a námahou. V tomto případě si asi lze představit případ, kdy si chlapec vydělal nějaké peníze jako například poslíček¹⁴⁸.

Původ tohoto právního institutu můžeme vypátrat již v dobách, kdy vládl císař Konstantin. Tato právní úprava umožňovala synům dědit po svých matkách. Bylo ovšem nemožné, aby v římské *familii* byl majetek, nad kterým by alespoň nějakým způsobem *Pater familias* neuplatňoval svůj vliv. Otec alespoň nad takovýmto jměním vykonával správu a náleželo mu z něho právo poživací.

Peculium bylo v římské společnosti zcela běžným institutem. Dokonce bylo jakýmsi nepsaným pravidlem, že přesto, že vlastnictví prostředků, které byly svěřeny otroku či synovi jako *peculium*, zůstalo beze změny – vše stále vlastnil *pater familias*, bylo zpravidla na nich, jakým způsobem s *peculium* zacházet. Kolikrát se stalo, že otec ani neregistroval a registrovat ani nechtěl, jaká právní jednání otrok či syn s *peculium* činí. S postupným vývojem doby a společnosti převládl dokonce názor, že *peculium* nelze bez velmi dobrých důvodů otroku či synovi odebrat. Pokud by toto otec učinil, bylo to považováno za velmi nevhodné či za dokonce nemravné¹⁴⁹.

Zajímavé je pozorovat vývoj tohoto institutu. Za vlády císařů Graciána a Honoria¹⁵⁰ Došlo k tomu, že tento právní institut byl rozšířen na veškerý majetek, který syn získal po mateřské linii.

Za císaře Konstantina byla moc otce rozšířena za hranice práva poživacího. Nyní bylo vlastnictví takového majetku ze strany syna pouhým *nuda proprietas*. Ovšem to nebylo zdaleka jediným přínosem do sféry vlivu otce. Nyní totiž nejen, že synovo vlastnictví bylo omezeno na „nutné minimum“, otcí dokonce náleželo právo na jednu třetinu takového majetku, pokud došlo k emancipaci syna.

¹⁴⁸ LUKÁČ, Petr. Římské manželství s akcentem na majetkoprávní vztahy. Praha, 2012. Rigorózní. Univerzita Karlova, Právnická fakulta.

¹⁴⁹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 146-147. ISBN 80-7179-031-1

¹⁵⁰ Císař Gratianus vládl v letech 367. – 383. Císař Honorius mezi lety 395 – 423.

V pozdější době Justinián opět tento institut modifikuje do podoby, kdy stanovil, že otec bude mít pouze požívací právo z jedné poloviny takového *peculia* namísto vlastnictví jedné třetiny¹⁵¹.

¹⁵¹ A manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations, with a historical introduction for the use of students, strana 129, dostupné z: <https://archive.org/details/manualofprincipl00melvuoft>

6. Právní důsledky v osobní rovině

6. 1. Syn jako subjekt *sui iuris*

Syn se stával osobou *sui iuris* neboli vlastního práva, byl-li řádně propuštěn z otcovské moci. Standardně se tak dělo trojí mancipací, tzv. obrazným prodejem pod moc jiného pána, kde statusově byl považován za *personae in mancipio* a následnou remancipací zpět do původní rodiny. Tato trojí mancipace se vztahuje pouze na syna, u jeho sester, hovoříme-li o mancipaci, pak pouze o jediné¹⁵². Díky tomu tak otec mohl zachovat agnátskou linii a dědické právo tohoto již svobodného potomka.

Peculium, které syn obdržel z rukou svého *pater familias* k užívání, se dá pokládat za dobrý základ osamostatnění syna po stránce hospodářské. Zdánlivě se dá říci, že se jedná o částečnou emancipaci. Syn se tak může realizovat v částečných právních krocích, které učiní proto, aby svůj majetek rozšířil či velmi dobře zhodnotil. Nad touto formou stále výhradně dohlíží otec, sezná-li, že je syn připraven k osamostatnění, může svolit k budoucí emancipaci. Syn z majetku, který doposud obhospodařoval jako svěřený, může žádat půlku do pravomoci své vlastní¹⁵³. Rozdílem ale je *peculium castrense*, kterého nabývá výhradně do svého vlastnictví. Již za života otce tak má svůj vlastní majetek, který mu náleží i v době, stane-li se z něj osoba *sui iuris* na základě trojí mancipace, která vede k následné emancipaci a vyvázání z vlivu otce¹⁵⁴.

Další možností, kdy docházelo k osamostatnění a vyvázání z vlivu *pater familias*, bylo úmrtí otce, který stál v čele rodinného společenství. Jednalo-li se tedy o osobu otce, v linii potomků dochází ke změně jejich statusu z osob *alieni*

¹⁵² Inst. 124-132. GAIUS. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, ISBN 978-80-7407-287-1.

¹⁵³ DU PLESSIS, Paul. *Borkowski's Textbook on Roman Law*. 4th. Oxford: OUP Oxford, 2010. ISBN 9780199574889.

¹⁵⁴ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 160-162. ISBN 978-80-7357-616-5.

iuris na osoby *sui iuris*, ale nastane-li situace, kdy v osobě *pater familias* je děd, přecházejí vnuci a vnučky pod moc svého otce, který zaujímá rodové místo po zemřelém¹⁵⁵.

6. 2. *Libertin* a jeho omezení na právech

Propuštěný otrok nyní pojímal římského občanství bez významnějších právních dopadů. S každou další generací potomků *libertina* se tato okleštěná forma občanství uvolňovala. Zejména po politické stránce měl pouze práva hlasovací bez možnosti být volen a zastávat jakékoliv vyšší úřednické pozice ve státě. V tomto údobí dochází k velkému přílivu otroků jako doznívající výsledek válečných tažení. Augustus tak byl nucen vydat dva zákony, které měly za úkol omezit volnost života propuštěnců. Jedním z těchto zákonů byl *lex fufia caninia* z r. 2 př. Kr., který měl předcházet nadměrnému propouštění otroků najednou. Maximální výše pak byla stanovena na 100 a to z určitého počtu otroků (zde se jednalo o 1/5). Manumise, jenž přesahovaly stanovenou možnou výši propuštění, tak nebyly platné. Mezi další omezující zákon lze příkladově zmínit *lex Aelia Sentia*, jak již bylo výše v této práci zmíněno. Tento zákon mimo jiné cílil na zredukování počtu manumisí bez zjevného důvodu a jako kritérium stanovoval věkové hledisko. Propouštějící pán nesměl být mladší 20 let a otrok, který nedosáhl 30 let. V případě, že se jedná o mladšího pána či jeho otroka, musel být praetorovi prokázán pádný důvod této manumise, byla vyžadována formální manumise *per vindictam*¹⁵⁶.

6. 2. 1. Postavení dětí propuštěnců

Oprávnění patrona k propuštěnému přecházela právem i na patronovy potomky. Lze tak říci, že *libertinové* byli ve stavu přechodném, ač svobodní, ale stále věrně oddaní. Na děti propuštěných otroků ale lze pohlížet jinak, na ně se již

¹⁵⁵ Inst. 124-132. GAIUS. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, ISBN 978-80-7407-287-1.

¹⁵⁶ SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. *Učebnice soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR), s. 178-182. ISBN 978-80-7357-616-5.

toto ustanovení nedá vztáhnout. Mohli již zastávat vyšší úřední pozice ve státě a jejich svobodný život na účasti veřejných práv již nebyl nějak výrazně omezen. Až v pozdější době během císařství se tyto rozdíly mezi svobodně narozenými a propuštěnými začal stírat. Za Justiniánovy éry pak každá manumise obsahovala tzv. restituci narozením. Okamžikem, kdy tedy otrok nabýval svobody, jako by se znovu zrodila jeho svoboda a byl tak považován za svobodného římského občana, který již nebyl omezen na svých právech¹⁵⁷.

¹⁵⁷ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 59-69. ISBN 80-7179-031-1

7. Závěr

Samotný obsah práce byl sestaven tak, aby korespondoval s cíli, které tato práce sledovala. Ve středu zájmu komparace se tak stýká syn s otrokem. Syn, jakožto svobodný občan starověkého Říma, kde na roveň je mu stavěn institut otroka, který zaujímá pozici věci. V římskoprávním světě se jedná o instituty na první pohled zcela odlišné, v mnohém však velmi podobné. Tato podobnost byla klíčovým vodítkem k sestavení této práce a institutů ve vzájemném poměření. Lze též poukázat na princip rovnosti, který současná společnost reflektuje, jako samozřejmý fakt, který doprovází soudobou právní úpravu, a to zejména tu, která prošla vývojem na evropském kontinentu.

Nejedná se zde jen o pouhé promítnutí v historickoprávním kontextu, ale snaží se podat ucelený pohled na vztah a pozici otroka oproti synu v římské *familiae*. Odpovídá na otázky, které se vztahují na oba muže, a zachycuje nepatrné rozdíly, které mezi nimi jsou.

Cíl, který vyplynul ze stanovených otázek, měl zejména přiblížit tyto dva instituty a vyzdvihnout jejich vzájemné odlišnosti. Přiblížení je doplněno o mnohé příklady praktické, konkrétně zákony, v nichž je sledován právní vývoj jednotlivých částí, které jednotlivý institut provází. Cílem práce nebylo vystihnout veškerou právní úpravu, která se těchto institutů týkala, ale bylo jím sledovat pouhý nástin významných změn, které zde nastaly, a měla sloužit k celistvému pochopení a snaze vykreslit čtenáři situaci, proč bylo nutné zanesení těchto právních změn, které se za existence Říma objevují.

Práci lze rozdělit do třech hlavních rovin, které jsou pro účel této práce podrobeny další specifikaci. V první rovině se práce zaměřuje především na uvedení čtenáře do římskoprávní problematiky. Věnuje pozornost vysvětlení několika základních pojmů, které hlavní instituty doprovázejí. V této části je též promítnuta zejména ona principiální nerovnost, která je římskému právu velmi blízká. Soudobá společnost je diferenciována na několik statusových částí, jež tvoří součást Říma. Z pohledu statusových se hlavní zájem soustřeďuje zejména na *status familiae*, a to osob, které s ním bezprostředně souvisí.

V druhé části pak práce poukazuje zejména na ty, jichž se tato práce týká primárně, a to otroka a syna. V jednotlivých kapitolách, které se soustřeďují na

přiblížení těchto institutů, je promítnuta nejenom základní právní definice, ale mnohdy i názor, který zastávala společnost antického Říma. Postupný vývoj samotných pojmů, které jsou podrobeny komparaci, je zde osvětlen na základě dostupných původních pramenů.

V části, která je věnována synovi, je popsána časová linka, která se snaží zachytit jeho pozici podřízenou otci a postupný vzestup, který synovi zajišťuje pozici, která nabývá většího významu, než kterého může dosáhnout jakákoliv jiná podřízená osoba uvnitř *familiae*. V paralele zde zaznívá i postavení dcery vůči otci jakožto postavení, které se v mnohém značně odlišuje. V navazující kapitole je pak přiblížen institut otroka. Tato část koresponduje s myšlenkovým pohledem, který byl nastíněn již u syna, jakožto osoby podřízené, a snaží se promítnout podobnosti i zde. Osvětluje zde podobné, ne-li přímo stejné instituty, které otroka provázejí. Sledují jeho celistvý vývoj až do doby, kdy se vymaňuje z moci svého pána a stává se svobodou.

Poslední část práce je zaměřena na právní dopad v otázkách majetkových a těch, které se týkají osobní roviny, zejména pak svobody. Tato část se zaměřuje na porovnávání syna a otroka, sleduje otázky, které byly stanoveny na začátku této práce, a pokouší se na ně odpovědět. Má snahu vymezit hlavní rozdíly a poukázat na podobnosti, které instituty provazují a dokládají tak onu potřebu tyto dva instituty porovnat.

Lze říci, že pokoušíme-li se tyto dva společensky odlišné instituty položit sobě na roveň, shledáváme zde určité podobnosti. Ovšem nelze říci, že jsou si tyto právní instituty zcela rovny, a to i v případě, kdy se nacházejí v obdobné pozici vůči osobě, která nad nimi uplatňuje svou moc. Tato rozdílnost je patrná zejména s pozdějším právním vývojem, kde se provázanost oněch zdánlivě stejných institutů prolamuje.

Resumé

The work was conceived on the basis of a comparison of two Roman law institutes. In particular, it focuses on measuring the principles of equality that accompanies these legal institutes. It is not just a mere projection in a historical legal context, but it seeks to give a comprehensive view of the relationship and position of the slave versus the son in the Roman *familiae*. It answers the questions that relates to both law institutes and captures the slight differences between them. On the other hand, there is a link that is common to both these legally different institutes. This thesis is supplemented by legal interpretations of contemporary lawyers and laws, which led to changes in the legal regulation.

The structure of the work then corresponds to the easy orientation in the text. In the introductory parts, attention is paid to the definition of individual personal statuses that can be achieved in ancient Rome. It is possible to see the internal differentiation, which is more detailed in the status of *familiae*. The second part is dominated by the comparison of the son and the slave, which is reflected in the institutes that were tied to both law institutes and in what they differed in use.

The aim of this work was mainly to explain the apparent similarity of both institutes in legal terms, although they were not very socially similar.

Seznam použitých zdrojů:

Prameny:

1. ARNDTS, Karl Ludwig, SPÁČIL, Jiří, ed. Učební kniha pandekt. 3. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7357-517-5.
2. BLAHO, Peter a Jarmila VAŇKOVÁ. Corpus Iuris Civilis. Bratislava: eurokodex, 2008 ISBN 978-80-89363-07-0.
3. Digesta neboli, Pandekty: svazek I, kniha I-XV, vybrané části = Digesta, seu, Pandectae: tomus I, liber I-XV, fragmenta selecta. Přeložil Peter BLAHO, přeložil Jarmila BARTOŠÍKOVÁ, přeložil Michal SKŘEJPEK, přeložil Jakub ŽYTEK. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. Fontes iuris romani. ISBN 978-80-246-3063-2
4. GAIUS. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, ISBN 978-80-7407-287 1 .
5. KRÜGER, Paul, ed. Justiniánské Instrukce: Iustiniani Institutiones. Přeložil Peter BLAHO, přeložil Michal SKŘEJPEK. V Praze: Karolinum, 2010. Fontes iuris romani. ISBN 978-80-246-1749-7.
6. WATSON, Allan. The Digest of Justinian. Revised english-language edition. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 1998. ISBN 978-0-8122-2033-9.

Literatura:

7. ANDERSON, Craig. "THE LAW OF PERSONS." In Roman Law Essentials, 23-34. Edinburgh University Press, 2009. <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1g0b5tw.8>.
8. ARBITER, Petronius. Satirikon. Přeložil Karel HRDINA. Praha: Ikar, 2000. Antika (Ikar). ISBN 80-7202-681-X.
9. ARJAVA, A. (1998). Paternal Power in Late Antiquity. The Journal of Roman Studies, 147-165. DOI:10.2307/300809
10. BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí. 3. rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a

- nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Právníké učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-256-1.
11. BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd.1.). Praha: Academia, 1994, ISBN 80-200-0243-X.
 12. BERG, Peter A . J . van den. Slave: persons and property? The Roman law on slavery and its reception in Western Europe and its overseas territories. Osaka University Law Review. Osaka: Graduate School of Law and Politics, Osaka University, 2016. ISSN 04721381.Dostupné z : <http://hdl.handle.net/11094/54617>
 13. BRADLEY, K. R. Slaves and masters in the Roman Empire: a study in social control. Bruxelles: Latomus, 1984. ISBN 2870311257.
 14. BRADLEY, K. R. Slavery and society at Rome. Cambridge: Cambridge University Press,1994. Key themes in ancient history. ISBN 978-0 -521-37887-1
 15. BRADLEY, K., & Cartledge, P. (Eds.). (2011). The Cambridge World History of Slavery (The Cambridge World History of Slavery). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CHOL9780521840668
 16. BUCKLAND, W. W. The Roman law of slavery: the condition of the slave in private law from Augustus to Justinian. Cambridge: the university press, 1908.
 17. CANTARELLA, Eva. "Fathers and Sons in Rome." The Classical World 96(3), 2003, doi:10.2307/4352762.
 18. DASEN, Véronique a Thomas SPATH. Children, Memory and Family identity in Roman Culture. Oxford: Oxford university press, 2010. ISBN 978-0-19-958257-0.
 19. DOMINGO, OSLE, Rafael. The Family in Ancient Roman Law. SSRN Electronic Journal [online]. 2017, leden 2017, 9 [cit. 2019-03-08]. DOI: 10.2139/ssrn.2955100. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/317999401_The_Family_in_Ancient_Roman_Law

20. DOSTALÍK, Petr. Římské právo Petra Dostalíka: Fragment č. 6 Také zápočtový. [Http://rimskepravopd.blogspot.com/](http://rimskepravopd.blogspot.com/) [online]. 2007 [cit. 2019-03-11]. Dostupné z: <http://rimskepravopd.blogspot.com/2007/12/fragment-6 -tak-zpotov.html>
21. DU PLESSIS, Paul. Borkowski's Textbook on Roman Law. 4th. Oxford: OUP Oxford, 2010. ISBN 9780199574889.
22. FALCO, Marco Sidonio a Jerry TONER. *Como manejar a tus esclavos*. La Esfera de los Libros, 2016. ISBN 9788490606803.
23. FRIER, Bruce W. a Thomas A. J. MCGINN. A casebook on Roman family law. New York: Oxford University Press, 2004. Classical resources series, no. 5. ISBN 0195161866.
24. GARDNER, Jane F. Family and familia in Roman law and life. New York: Oxford University Press, 1998. ISBN 0198152175.
25. GARNSEY, Peter. Ideas of slavery from Aristotle to Augustine. New York: Cambridge University Press, 1996. ISBN 0521574331.
26. HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, ISBN 978-80-7380-471-8.
27. KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. Římské právo. Praha: C.H. Beck, 1995, ISBN 80-7179-031-1.
28. LUKÁČ, Petr. Římské manželství s akcentem na majetkoprávní vztahy. Praha, 2012. Rigorózní. Univerzita Karlova, Právnická fakulta.
29. LONG, George. Patria Potestas. SMITH, William. A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, ISBN 10: 110806079X.
30. MARTIN, D. (1990). ANCIENT SLAVERY AND STATUS. In Slavery as Salvation: The Metaphor of Slavery in Pauline Christianity (pp. 1 -49). NEW HAVEN; LONDON: Yale University Press. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1xp3tkh.6>
31. MELVILLE, R. D. A manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations. Edinburgh: W. Green & son,

- limited, 1915, dostupné z:
<https://archive.org/details/manualofprincipl00melvuoft>
32. MUSTAKALLIO, Katariina a Jussi HANSKA. Agents and objects: children in pre-modern Europe. Roma: Institutum Romanum Finlandiae, 2015. ISBN 9788871406909.
33. Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1888.
34. Ottův slovník naučný. Šestnáctý díl. Praha: J. Otto, 1900, dostupné z:
<https://archive.org/details/ottvslovnknauni29ottogoog/page/n4>
35. Ottův slovník naučný. Dvacátýšestý díl. Praha: J. Otto, 1907, dostupné z:
<https://archive.org/details/ottvslovnknauni41ottogoog/page/n7>
36. ROBLEDA, Olis. Il diritto degli schiavi nell'antica Roma. 4. řada. Gregorian Biblical BookShop, 1976. ISBN 9788876523717.
37. SALLER, Richard P. "Pater Familias, Mater Familias, and the Gendered Semantics of the Roman Household." *Classical Philology*, vol. 94 (2), 1999, dostupné z: JSTOR, www.jstor.org/stable/270558.
38. SALLER, Richard P. "Men's Age at Marriage and Its Consequences in the Roman Family." *Classical Philology*, vol. 82(1), 1987., dostupné z: JSTOR, www.jstor.org/stable/270024
39. SEDLÁČEK, Josef. Kapesní slovník latinsko-český a česko-latinský a latinská slova používaná v češtině. Praha: Československý spisovatel, 2011. ISBN 978-80-87391-82-2
40. SILVER, Morris. At the base of Rome's peculium economy. *A Journal of legal history*. New York: University of New York, 2016, 22(1). DOI: 10.17159/2411-7870/2016/v22n1a5. ISSN 1021545X.
41. SKŘEJPEK, Michal. Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-8-X.
42. SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří, ed. Učebnice soukromého práva římského. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, reprint 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR), ISBN 978-80-7357-616-5.

43. SHUMWAY, S., Edgar. Freedom and Slavery in Roman Law. The American Law Register (1898-1907) 49, no. 11 (1901), doi:10.2307/3306244
44. VEYNE, Paul (ed.). A history of private life I: From pagan Rome to Byzantium. 1987. Cambridge (MA) & London: The Belknap Press of Harvard University Press; ISBN 0-674-39975-7
45. VIAL – DUMAS, Manuel. Parents, children and law: Patria Potestas and Emancipation in Christian Mediterranean during Late Antiquity and Early Middle Ages. Journal of Family History. 2014, 2014(39.no .4), 32. DOI: 10.1177/0363199014554862.
46. WATSON, A., & Finkelman, P. (2001). ROMAN LAW: PATRIA POTESTAS. In Society And Legal Change 2Nd Ed (pp. 23-30). Temple University Press. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/j.ctt14bszw6.9>
47. WICKHAM, Jason Paul. The Enslavement of War Captives by the Romans to 146 BC. University of Liverpool, 2014. Disertace. University of Liverpool. Vedoucí práce Adam Colin, Oliver Graham.
48. WIEDEMANN, Thomas. Greek and Roman Slavery. London: Routledge Sourcebooks for the Ancient World, 2003. ISBN 0 -415–02972-4
49. YAVETZ, Zvi. Slaves and slavery in ancient Rome. New Brunswick, N. J., USA: Transaction Books, c1988. ISBN 0887381286.
50. ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. Dějiny psané Římem. Páté. Praha: Garamond, 2015. ISBN 978-80-7407-287-1.

Online zdroje:

51. Ancient Rome: Clientship. Britannica [online]. Encyclopædia Britannica, Inc. [cit. 2019-03-13]. Dostupné z : <https://www.britannica.com/topic/clientship>
52. Origin and meaning of emancipate by Online Etymology Dictionary: etymology. Online Etymology Dictionary [online]. © 2001-2019 Douglas Harper, 2001, 2001 [cit. 2019-03-08]. Dostupné z: <https://www.etymonline.com/word/emancipate>